

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיר"ק ירושלים תוכב"א

בעת הדלקת הנרות

ליל ד' דחנוכה תשכ"ו

רמז לשון הגמרא נר ישראל בן ה'ה

• חקירה: "חצי לוג" ששערו חכמים אם הוא מן התורה או מדרבנן • דין "מן
לה פדי מדה" אם הוא גם לעיכובא • מהו הכוונה במה שרצו לבטל את
"החודש" • תולדות יעקב יוסף: באותה שנה של גם חנוכה היתה ליל כ"ה
כסלו, לילה היותר ארוכה שבשנה • לאחר הנצחון עשו החכמים "קידוש
החודש" למפרע • בתקופת שמואל המחזור הוא כ"ח שנה, בתקופת רב אדא
הוא י"ט שנים • כל מצוה שהאדם עוסק בה נשפע לו מלמעלה מעין זה
הבחינה • מתי מותר לסמוך בעניני הלכה על רוח הקודש • קושית הרא"ם
איך לא נטמא המנורה • ע"י גם חנוכה נתחזק כח החכמים ותורה שבעל פה
• בזכות אותו הנר אביא לכם מלך המשיח •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תש"פ לפ"ק

לשון קדשו - קונטרס קבט

(30 מינוט) זייער קלאר

★ ★ ★ ★

יצא לאור ע"י

מערכת לשון קדשו

מאנטריאל קאנאדא - 1-514-585-3040

נייע צענטראלע נומער:

929-522-1515

(לאנדאן) 0330-350-3110

(ארץ ישראל) 072-3275205

צו הערן די רעקארדינגס, לאזן הודעות הערות ותיקונים, און מנדב זיין

צו הערן די רעקארדינגס אויף אוצר קול יהודה: (ניו יארק) 718-298-4641 (ארץ ישראל) 072-3333419
ליל ד' דחנוכה תשכ"ו: #→426.4→6→16 (דרוקט אלע נומערן אינאיינעם)

• יהם יעלו לזפרון •

חשוף ורוע קדשך וקרב קין הישועה,
נקם נקמת דם עבדיך מאמה הרשעה
(זמר "מעוז צור" לחנוכה)

לע"נ הבחור החשוב יקר שבערכין,
אהוב על כל מכיריו, מוכתר במעלות ובמדות טובות

משה צבי ע"ה דיימז

בן הר"ר אברהם שלום אהרן נ"ו

זכרה אלקי נשמתו לטובה, וענתה בו צדקתו, אשר יגע בתורה ובספרי מוסר, ובפרט
בספר חובת הלבבות, ועסק הרבה בצדקה וחסד, בביקור חולים, בעזר לעניים, ובחזון
לבבות נשברות.

נהרג ע"י שונאי ישראל ביום י"ב כסלו תש"פ לפ"ק
ה' ינקום דמו

והיות שלא הניח אחריו זש"ק נא לומר לפני הלימוד שיהא לעילוי נשמתו

זוה לשון קדשו של רבינו בדרשת הושענא רבה תשכ"ה:

ס'אז ידוע אז ס'וועט זיין צוויי ערליי תחיית המתים, די גרויסע צדיקים וועלן אויפשטיין
תחילת ביי ביאת המשיח... די אלע פריערדיגע די גרויסע, און ווידעראום די וואס זענען
געשטארבן ביי די חבלי משיח, וואס זענען נהרג געווארן דעמאלטס, וועלן אויך
אויפשטיין [בתחיה ראשונה] צו די שנייא דמשיח.

א

קושיות ודיוקים בעניני חנוכה

קושיא א

מה צורך להזכיר ע"י מו הנס, ושהיה זה על ידי כהניך הקדושים

הנרות הללו אנו מדליקין על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות ועל הנחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, על ידי כהניך הקדושים. וכל מצות שמונת ימי חנוכה וכו'.

ס'איז שוין ידוע [השתי קושיות שאני רגיל להזכיר תמיד]:

(א) וואס א נפקא מינה דורך וועמען [נעשה הנס, אם על ידי הכהנים או אחרים, ולמה צריך להודיע שהיה זה על ידי כהניך הקדושים].

ב

קושיא ב

להבין ההמשך והקישור, על ידי כהניך הקדושים, וכל מצות שמונת ימי חנוכה

(ב) און וואס איז דער קישור [וההמשך, פון "על ידי כהניך הקדושים" צו "וכל מצות שמונת ימי חנוכה"]?

ג

קושיא ג

להבין צורך ההקדמה של ואתה עמדת להם בעת צרתם, והלא מובן זה מאלו ע"י סיפור הישועה שמפרט אחר כך

בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול וכו', פשעמדה מלכות יון הרשעה [על עמך ישראל] להשפיתם תורתך ולהעבירם מעל חקי רצונך, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, רבת את ריכם.

(ג) וואס איז - די קשיא [שהקשו בספרים] - [וואס איז] דער עמדת להם בעת צרתם, די 'הקדמה'.

זאל ער זאגן [נאָר] וואָס ער האָט געטון, [וואָס] דער בורא כל עולמים האָט געטון [רבת את ריכם וכו'], פארשטייט מען שוין אליין [אז] ער איז געווען עמדת להם בעת צרתם.

ד

קושיא ד

למה בנוסח ההודאה דחנוכה מספרים מה שעשו בני ישראל "אחר כך", מה שאין כן בנוסח ההודאה דפורים

ואחרי כן באו כניך וכו'.

(ד) וואָס דערציילט מען וואָס אידן האָבן 'דערנאָך' געטון. [מה שאין כן בנוסח ההודאה דפורים].

די אלע קשיות זענען ידוע שוין [בספרים].

ה

קושיא ה

קושיות הבית יוסף: למה עשו חנוכה ח' ימים, והלא על יום אחד היה מספק השמן, ואם כן הנס היה רק ז' ימים

לאמיר זען.

(ה) נאָר ס'איז ידוע דעם בית יוסף'ס קשיא (אורח חיים סימן תרע), פארוואס מ'מאכט אכט טאָג [חנוכה, והלא] אויף איין טאָג איז דאָך געווען [גענוג אויל, קומט אויס] איז דאָך געווען דאָס נס נאָר זיבן טאָג. און כמה קולמסין נשתברו על זה [בספרים, לתרץ קושיא זו].

1

קושיא 1

סתירת השאלות: שמקודם אמר שהיה בהפך שמן כשיעור יום אחד, ואחר אמר שלא היה בו להדליק "אפילו" יום אחד נאָר לאָמיר זען.

(ו) איך האָב געזאָגט [להוסיף עוד קושיא בזה. דהנה] אין שאלות דרב אחאי גאון^א איז ער מעתיק די ברייתא [דמגילת תענית המובא בגמרא] (שבת כא:), און ער איז מעתיק דאָס לשון ולא היה בו להדליק "אפילו" יום אחד.

לויט דעם הייבט זיך די גאַנצע קשיא נישט אָן [מה שהקשה הבית יוסף, שהרי לפי גירסא זו נמצא] ס'איז טאָקע געווען אַ נס "יעדן" טאָג, וואָרן ס'איז נישט געווען [קיין אויל] נישטאָמאָל אויף איין טאָג.

אַבער אין די גמרא (שבת כא:) שטייט אַזוי [כדברי הבית יוסף, דשם איתא הלשון ולא היה בו להדליק "אלא" יום אחד].

2

נאָר דאָס חידוש איז, אין שאלות אליין, דאָרט אַהינצוציער אַביסל [פריער], שמועסט ער פון דער זאך וואָס מ'האָט געטראָפֿן אַ לוגא דמִשְׁחָא [ונכתב כדרך המובא בגמרא] ולא היה בו להדליק "אלא" יום אחד, זאָגט ער אַליין אויכעט אלא יום אחד, אַז ס'איז געווען יאָ [גענוג אויל] אויף אַ טאָג. [ונמצא] ס'איז אַ סתירה אין שאלות אליין, [וצריך ליישב הסתירה].

ח

התחלה ליישוב הקושיות

הקדמה לקושיא ח (שבאות לה) (עד אחר אות יח)

קושיא 1

קושיא הפרי חדש ועוד: על תירוצי הבית יוסף שחילקו את השמן לח' חלקים. שעל זה קשה דהלא בעינן תן לה כדי מדתה דער בית יוסף זאָגט דאָך איין תירוצ, אַז מ'האָט צוטיילט [את השמן שבפך] אויף אַכט חלקים, [ונמצא שהיה נס גם ביום הראשון].

פרעגן דאָך אים אַלע האַרב [בפרי חדש ועוד]², ווי מעג מען דאָס טון. [והלא] די תורה הקדושה האָט דאָך געזאָגט (תצוה כז, כא) [יִצְרָךְ אֶתֹּו אֶהָרָן וְכִנְיָן] מִעֶרֶב עַד בֹּקֶר, [וודשו חכמים³ שכוונת הפסוק] תֵּן לָהּ כִּדִּי מִדָּתָה שְׂתֵּהָא דוֹלֶקֶת מִן הָעֶרֶב עַד הַבּוֹקֶר. [והיינו שבשעת עריכת המנורה צריך ליתן בה שמן כשיעור שתהא דולקת כל הלילה].

שטייט דאָך אַרויס אַזוי [שמחויב ליתן כדי מדתה, ואיך אפשר לומר שנתנו רק חלק שמינית].

^א בשאלות דרב אחאי גאון (פרשת וישלח שאלתא כו, דרשה לתוכה ד"ה ברם צריך): דמחייבין לאדלוקי שרגא תמניא יומי, דההוא לוגא [פירוש פך קטן] דאישתכח בהיכלא, והוא ביה שעורא יומא חד, ואדלוקי מיניה תמניא יומי, הלכך תקינו רבנן תמניא יומי לאדלוקי שרגא דחנוכה לפרסומי ניסא וכו'. ואחר כך בהמשך דברי השאלות (ולקצת דפוסים הוא בשאלתא כז) כתב: ומאי חנוכה וכו' ולא מצאו שמן אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו להדליק אפילו יום אחד ונעשה להם נס והדליקו ממנו שמונה ימים.

^ב כן הקשה הפרי חדש בסימן תרע, והובא בכמה ספרים. וכן הקשה בתולדות יעקב יוסף כמובא לקמן. ועיין בדברי יואל לחנוכה (אות ט, ד"ה והנה שיטות) שגם בחידושי המאירי (שבת כא:) כבר הקשה כן על הראשונים שתירצו כתירוצי זו של הבית יוסף.

³ בגמרא מנחות (פט:). [במנחתין] שלשה ומחצה למנורה חצי לוג לכל נר. [ובגמרא] מנא הני מילי, דתנו רבנן מִעֶרֶב עַד בֹּקֶר (תצוה כז, כא), תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת מערב עד בקר וכו'. ושיעור חכמים חצי לוג מאורתא ועד צפרא.

ט

ובן הקשה גם בספר תולדות יעקב יוסף

דער תולדות [יעקב יוסף] זאגט אויך¹ [על תירוצ זה של הבית יוסף], וּנְפַלְאֲתִי ווי קען דאָס זיין [ליתן פחות מכשיעור, והלא] פֿאַרקערט שטייט [דאָך, דצריך ליתן בה כדי מדתה].

י

ישוב קושיא ז (באופן א)

יתכן לומר שדין זה של תן לה כדי מדתה הוא רק למצוה ולא לעיכובא, שהרי בקדשים בעינן שנה עליו הכתוב לעכב הגם איך האב אפילו אריינגעקלערט [לתרץ קושיא זו], ס'קאָן גאָר זיין [אַז דער] תֵּן לָהּ כְּדֵי מִדָּתָה דאָס איז אַ "מִצְוָה" [לכתחלה], אָבער ס'איז נישט "לְעַכֵּב". וואָרן ביי קדשים איז דאָך אַ כּלל (זכחים כג:) ברויך צו זיין שנה עליו הכתוב לְעַכֵּב², וואו ס'איז נישט שנה עליו הכתוב איז עס נאָר "לכתחילה". [וממילא עס] קען זיין זיי [הכהנים] האָבן עס געהאַלטן ווי אַ "דיעבד" [כדי שיהיה עכ"פ קצת שמן לכל הלילות, ולכן חלקו השמן שבפך לח' חלקים, דשעת הדחק כדיעבד דמי].

יא

דיחוי הישוב לקושיא ז

אבל על זה קשה: א [דמאן יימר שאינו לעיכובא ב] דמאן יימר שכאן היה כדיעבד, והלא להלכה היו מותרין להדליק בשמן טמא, דטומאה הותרה בציבור

נאָר דאָס חידוש איז דאָך, [שהרי] מ'קאָן דאָך נישט זאָגן אינגאַנצן [אַז] ס'איז ווי אַ 'דיעבד' אויכעט אפילו.

א [קודם ס'איז נאָכנישט זיכער אויב ס'איז דאָך' [אצל המנורה] אַזוי [דער דין, שהוא רק למצוה ולא לְעַכֵּב].

ב [און דערנאָך אפילו ווען יא, איז עס נישט אַזא "דיעבד", וואָרן מ'האָט דאָך [געקענט צינדן מיט שמן טמא, דהלא] טומאה הותרה בציבור (פסחים עז.).

יב

[ווי] זיי פּרעגן דאָך די קשיא¹ [גם על עצם הנס, למה הוצרכו לזה, והלא] מ'האָט דאָך געקענט גאָר צינדן מיט שמן טמא [שהותרה בציבור].

¹ בתולדות יעקב יוסף (פרשת מקץ): נעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים וכו'. והקשה בית יוסף וז"ל, ואיכא למידק למה קבעו ח' ימים, דכיון דשמן שבפך היה בו להדליק לילה אחת, ונמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות. ונראה לי, שחילקו שמן שבפך לח' חלקים, ובכל לילה היו נותנין במנורה חלק אחד, והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה הנס, עכ"ל.

ונפלאתי על תירוצ הבית יוסף, הא כתב בעל מגן אברהם (ריש סימן תרעא) וז"ל, ומי שאין לו שמן הרבה יתן באחד שמן כשיעור, ומהמותר יחלק לחלקים. דאם לא כן, אלא יחלוק לחלקים בשוה, אם כן לא ידלוק אפילו באחד כשיעור, עכ"ל. נמצא איך אפשר לומר שחילקו לח' חלקים, דאם כן לא ידלוק אפילו באחד כשיעור, ובתורה כתיב מִעֲרֹב עַד בֹּקֶר יִעֲרֹף אֹתוֹ, תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בוקר (מנחות פט:). [נהמשך דברי התולדות מובא לקמן בהדעה טו ולהלאה].

² פירוש דצריך שיהיה נאמר 'שני' פעמים בפסוק, כדי 'לעכב' אפילו כדיעבד.

¹ דהא גם בפרשת אמור (כד, א) נאמר שנית, יִעֲרֹף אֹתוֹ אֶהְיֶה מִעֲרֹב עַד בֹּקֶר לִפְנֵי ה'. ועוד דמאן יימר דדין המנורה שוה לדין קדשים בזה דצריך לשנות עליו הכתוב לעכב.

² בפני יהושע (שבת כא: ד"ה שם מאי חנוכה): ולכאורה יש לתמוה, כל טורח הנס זה למה, דהא קיימא לן טומאה "הותרה" בציבור, והיו יכולין להדליק בשמן טמא וכו'. לכך נראה דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חיבת המקום עליהם, כדאשכחן שנעשה זה הנס תמיד (אבות ה, ב) שלא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם, והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד מלכות יון הרשעה שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל וגזרו כמה שְׁמָדִידוֹת ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו בשונאיהם, לכך נעשה להם גם כן נס זה בענין הנרות, שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם כדדרשי נמי

[והם מתרצים] נָאָר [צוליב] דָּאָס "חִיבַת הַנֶּס", מ'הָאָט געוואָלט ווייזן דָּאָס חִבִּיבוֹת [ישראל לפני המקום, שנעשה להם נס רק עבור להדליק "בטהרה", כיון שהמנורה הוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם].

יג

אָבער [לתירוץ זה של הבית יוסף, עדיין קשה] וויאָזוי האָט מען געמעגט לכתחילה טון [ליתן שמן פחות מכשיעור כדי מדתה, בזמן שהיה מותר להלכה להדליק בשמן טמא, ונמצא שלא היה כאן דין שעת הדחק דהוא "כדיעבד"].

יד

חקירה בענין שיעור "חצי לוג" לכל הלילות, אם הוא מן התורה או מדרבנן
דערנאָך האָב איך אויך לעולם שוין אַמאָל - אַסאַך מאָל - אַריינגעקלערט לאַנג דערינען^ה [בחקירה דלהלן (אות יט), בענין המצוה דאורייתא של תָּן לָהּ כָּדִי מִדְתָּהּ, אם הוא שיעור שוה לכל הלילות].

טו

בגמרא למדו מקרא דבעי ליתן כדי מדתה שידליק כל הלילה, ושיעור חכמים "חצי לוג" שוה מספיק אף לליל טבת הארוכים, ומדה זו צריך ליתן אף בלילות הקצרות. ואם נותר שמן בלילות הקצרות אין בכך כלום, או שאו נתנו פתילות עבות יותר [דהנה] די גמרא זאָגט (מנחות שם) תָּן לָהּ כָּדִי מִדְתָּהּ, וְשִׁיעוּר חֲכָמִים חֲצִי לוג, ללילי טבת הארוכים איז אַ חצי לוג.

אין די גמרא (שם) איז אַ פלוגתא וויאָזוי מ'הָאָט געמאַסטן [לידע דהשיעור הוא חצי לוג]^ט, על כל פנים מ'הָאָט אָזוי מְשַׁעַר געווען, [דשיעור חצי לוג הוא שיעור המספיק אף ללילות היותר ארוכים].

נו בריון מען יעדעס מאָל [כשעורכים הנרות] געבן [שיעור זה של חצי לוג].
נאָר אין די קליינע טעג [בימי הקיץ] איז 'אויפגעבליבן' [בסוף הלילה מן השמן שלא נדלק כולו], זאָגט תוספות' האָט מען נישט חושש געווען^א, איז געבליבן.
דער ירושלמי זאָגט (יומא פ"ב ה"ב, מובא בתוספות שם) מ'הָאָט גענומען פתילות [שונות], דעמאָלטס האָט מען גענומען 'דיקערע' פתילות [ששואבים הרבה שמן], אין זומער. און ווינטער [האָט מען גענומען] 'דינערע' פתילות [ששואבים מעט שמן]^ב.

לענין נר מערבי, אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך, לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיו עת רצון להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה, כן נראה לי נכון.
וע"ע בחכם צבי (שו"ת סימן פז).

^ה עיין דברי יואל לחנוכה אות מז, ועוד.

^ט דאיכא דאמרי מלמעלה למטה שיערו, ואיכא דאמרי ממטה למעלה שיערו. מאן דאמר ממטה למעלה שיערו, התורה חסה על ממונן של ישראל. ומאן דאמר מלמעלה למטה שיערו, אין עניות במקום עשירות. ופירש"י: ושיערו חכמים חצי לוג. והיכי שיערו, איכא דאמרי מלמעלה למטה שיערו, שבתחלה נתנו שמן בנר ונשתייר בבוקר, ובלילה השני פחתו, עד ששיערו הדבר שלא היה צריך יותר מחצי לוג אפילו בליל ארוך. - וכן נותן אפילו בליל קצר, ומה שנשתייר בבוקר זורק לחוץ. ואיכא דאמר בקיץ היה עושה פתילה עבה, ובחורף הוה פתילה דקה, כדי שיכלה בקיץ נמי בבקר. - ולמאן דאמר ממטה למעלה, שבתחלה נתנו רביעית, ועמדו שם וראו שאין סיפוק, ושוב הוסיפו עד חצי לוג.

^א בתוספות (מנחות פט. ד"ה ושיערו): ושיערו רבנן חצי לוג מאורתא ועד צפרא. ואם משתייר מן השמן בתקופת תמוז, לא חיישינן. ובירושלמי אמרין, דבימות הקיץ היו עושין פתילה גסה, ובימות החורף פתילה דקה, ומיהו כששיערו מתחילה [בניסן ובתשרי] שיערו בפתילה בינונית.

^ב וכן כתב רש"י בפרשת תצוה (כו, כא): מערב עד בקר. תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בקר, ושיערו חכמים חצי לוג ללילי טבת הארוכים, וכן לכל הלילות, ואם יִתֵּר אין בכך כלום.

און [עוד מובא] שווערע [תירוצים] אויכעט, אַנדערע טעמים.

טז

ויש לחקור אם השיעור קבוע של "חצי לוג" לכל הלילות, הוא גם כן מדאורייתא, או שהחכמים קבעו שיעור קצוב זה, כדי שלא יבואו לידי מבשול

יהיה איך שיהיה שטייט דאָך מ'האָט געהייסן [ליתן כשיעור חצי לוג בכל לילה].

[ועל זה חקרתי לדעת] וואָס דער פֿשט איז וְשִׁעְרוֹ חכמים "חצי לוג" [ששיעור זה נותן תמיד אף בלילות הקצרות. אם הכוונה] אַז דעס איז טאַקע "מדאורייתא" אַז מ'ברויך 'אייביג' געבן [שיעור חצי לוג] אפילו אין די 'קליינע' נעכט, [כדי] אַז ס'זאָל גענוג זיין ללילי טבת הארוכים, [דצריך שיהיה השיעור שוה בכל הלילות].

צי דאָס איז שוין נישט [מן התורה ליתן חצי שיעור אף בלילות הקצרים], ווייל די תורה הקדושה האָט נאָר געזאָגט [און] מקפיד געווען אַז מ'זאָל געבן כדי מדתה "שתהא דולקת מן הערב עד הבוקר", דאָרף מען יעדע נאַכט [לפי אורך זמנו] אַכט געבן ס'זאָל ברענען "מן הערב עד הבוקר". אָבער דעס [אַז] איך זאָל מוזן געבן [תמיד כשיעור חצי לוג], לכאורה דאָס שטייט נישט אין דעם דָרש. [וממילא] קען זיין [אַז] דאָס איז שוין "מדרבנן", די חכמים האָבן אַזוי געזאָגט [ליתן תמיד שיעור שוה] כדי מ'זאָל נישט נכשל ווערן [בלילות הארוכים].

ווייל אַז מ'דאָרף יעדן טאָג מעסטן [כשיעור אַחר לפי אורך הלילה], קען מען זיך טועה זיין [ובפרט בלילות הארוכים, ליתן שמן פחות מכשיעור, ולא ידלוק עד הבוקר], וועט מען נישט האָבן מקיים געווען די מצוה, האָבן די חכמים געזאָגט מ'זאָל געבן אַלעמאָל אייניג, האָבן זיי אַרויסגעגעבן אַ שיעור קבוע, אַ דבר קצוב וואָס ס'איז גוט [אפילו] אויף דעמאָלט [בלילי טבת].

יז

ישוב קושיא ז (באופן ב)

ואם כן יש לומר דאם לא היה אז לילה היותר ארוכה, היו יכולין מן התורה ליתן בה פחות מחצי לוג. גם יש לומר דכיון דחצי לוג הוא רק תקנת חכמים, אפשר שבימי החשמונאים עדיין לא תקנו כן, ואם כן היו מותרין לעשות כן אפילו מדרבנן [ממילא] קען זיין דאָס איז נאָר מדרבנן, און מן התורה קען זיין איז דאָס גאָרנישט [קיין חיוב ליתן תמיד כשיעור חצי לוג דייקא].

און אפשר איז עס נאָך דעמאָלטס [בימי החשמונאים] נישט געווען [תקנה זו שתקנו חכמים, כי אפשר] דער [תקנה] האָט מען הערשט שפעטער געמאַכט, אַז ס'איז אַ תקנת חכמים איז עס [קען זיין] אַ שפעטערע זאָך.

יח

והגם שיש לדון בזה אם שיעור "חצי לוג" הוא מה"ת, יותר מסתבר שהוא רק "מדרבנן". וכן מוכח מדברי מהרש"א דלהלן מ'קאָן אַריינקלערן דערין, אָבער ס'זעט מיר טאַקע אַזוי אויס [שהשיעור "חצי לוג" הוא רק מדרבנן].

איך וועל באַלד זאָגן (באות לט), ס'זעט אויס אַזוי [בדברי מהרש"א דלהלן].

^{יב} וכן כתבו בדעת זקנים מבעלי התוספות (תצוה כז, כא) מעצמם, שהביאו דברי רש"י הנ"ל, שסיים ואם יותר אין בכך כלום. ועל זה כתבו: ואין נראה להרב יצחק בר אברהם ז"ל לזרוק תמיד שמן הנותר, לפיכך פירש שלפי צורך הלילות היו עושין הפתילות גסות, שלא ישאר מן השמן כלל למחר. וכן משמע במנחות (עין שקלים פ"ה מ"א, ויומא כג.) דמטיק בן ביבי היה ממונה על הפקיע. והיינו לישנא דמסכת שבת (כא). מבלאי מכנסי הכהנים ומהמייניהם היו מפקיעין לעשות פתילות במקדש.

יט

ישוב קושיא ה (באופן א) - והקדמה לישוב קושיא ו

ביאור שיטת מהרש"א בישוב קושית הבית יוסף

(עד אחר אות כו)

בגמרא חולין, דשברי כלי חרס גדולים, מהרתן בשחם פחות מחצי לוג. ובוה מתרין מהרש"א קושית הרא"ם איך לא נמצא המנורה, כי החשמונאים הדליקו הנרות בשברי כלי חרס פחות מחצי לוג, וממילא בזה מיושב גם קושית הבית יוסף שהיה גם ביום ראשון, כיון שהיה אז מלייל טבת הארוכים שצריכין "חצי לוג" להדלקת כל הלילה דא' איז דא, דער מהרש"א אין חולין, פרק אלו טריפות (דף נה.).

דאָרטן שטייט [בגמרא] ביי דעם שיעור פון כלי חרס [הטמאים, שטהרתן על ידי שבירה], זאָגט די גמרא, 'שברי' כלי חרס [שכשהיו שלמים היה גודלם מסאה ועד סאתים] איז דער שיעור [כשנשברו, שאם עדיין הוא גדול] ביז צו א' "חצי לוג" איז עס מטמא, אַז ס'איז ווייניגער, ווי א' "חצי לוג" א' שברי כלי חרס, איז עס שוין נישט מטמא. זאָגט דער מהרש"א², מיט דעם איז פאַרענטפערט זאָגט ער, וואָס ביי נס חנוכה פרעגן זיי די קשיא, דער מזרחי, וויאָזוי האָט מען געקענט [צינדן די מנורה, והלא] די 'מנורה' [עצמה] איז דאָך טמא געוואָרן. מילא [אַז] ס'איז אַריינגעגאַנגען עמיצער [באיזה אופן להדליקו, מלבד מה שטרחו ליישב איך היה זה, הרי קשה עוד שהרין די 'מנורה' איז דאָך געווען טמא.

ווייל ער זאָגן [המזרחי] מ'האָט געמאַכט אַ מנורה פון כלי עץ [שאינו מטמא]. פרעגט דער מהרש"א וואָס הייסט כלי עץ [שאינו מטמא], איז עס דען געווען 'פשוטי' כלי עץ, [והלא אי אפשר להדליק בפשוטים וצריך שיהיה לה בית קיבול, און] אַז ס'האָט אַ בית קיבול נוצט דאָך נישט קיין כלי עץ אויך נישט, איז [כלי עץ] אויך טמא. זאָגט דער מהרש"א, קומט אויס איז נישט געווען קיין עצה, נאָר [אַז] מ'זאָל צינדן אין "שברי כלי חרס" וואָס ס'איז ווייניגער ווי א' "חצי לוג" [שע"ז נטהרו מטומאתן ואינם יכולים עוד לקבל טומאה].

און דעמאָלטס [בלילי חנוכה] איז דאָך געווען די לילי טבת הארוכים, אַ לאַנגע נאַכט, האָט מען געברויכט האָבן א' "חצי לוג" [אף מן התורה, כדי שידלוך המנורה "מערב עד בוקר"], און מ'האָט [דאָך] נישט געקאַנט צינדן נאָר אין אַזא' 'שברי כלי' וואָס ס'האָט

² במהרש"א חולין (נה): מסאה ועד סאתים בחצי לוג וכו'. בהלכה זו עמדנו בימי חנוכה, ואמרנו להעלות על ספר מהיכן שלמדו לומר כן בנרות חנוכה, שהיה הנס גם "ביום ראשון" ימי חנוכה.

לפי שהמנורה היתה טמאה, וליכא למימר שעשו המנורה של עץ [חדשה] כמו שכתב הרא"ם (בביאוריו לסמ"ג דפוס קושטא רפ"ו, הל' חנוכה), דהא בשעת עשייה היו מטמאין אותה. [והוא כשיטת רבי יוסי בר יהודה דכלי עץ כשר למנורה, דדריש ריבה אחר ריבה בפסוק וְעִשִּׂית מִנֶּרֶת זָהָב טָהוֹר, דריבה כל מילי ומיעט חרס]. ועוד לתנא קמא דפליג ארבי יוסי בר יהודה ופוסל גם בשל עץ, מאי איכא למימר.

אלא בין לתנא קמא ובין לרבי יוסי בר יהודה בפרק כל הצלמים (עבודה זרה מג). ופרק אין מקירין (ראש השנה כד:) אית לן למימר דלא היה אפשר להן אלא בשברי כלי חרס שהן טהורין, דהיינו הבאין מסתם כלים היותר גדולים שנוכרו בשמעתין [בחולין], מסאה ועד סאתים, שְׁבִשְׁבְּרֵיהֶם נטהרו בפחות מחצי לוג.

והשתא על כרחך בלילה הראשונה גם כן לא נתנו אלא פחות מחצי לוג לכל נר ונר, שהוא עיקר שיעור השברים שנטהרו, ואף על פי כן היו דולקין כל הלילה בימי חנוכה שהם לילי טבת ארוכים, דצריך חצי לוג לכל נר לפרש"י בפרשה תצוה (כו, כא), ואם כן היה הנס גם ביום ראשון.

ועל זה רמז הכתוב בנרות דזכריה (ד, י) מי בן ליום קטנות, דאם היה הנס בשאר ימי השנה היה אפשר לבעל דין לחלוק ולומר שלא היה נס ביום ראשון, דפחות מחצי לוג יכול להיות דולק כל הלילה בשאר ימות השנה, אבל מי בן ליום קטנות, שהיה הנס ביום היותר קטנות, דהיינו בימי טבת שהלילות ארוכים [והימים קטנים], וצריך "חצי לוג" לכל נר ונר, שיהיה דולק כל הלילה, ודו"ק.

נישט געהאָט קיין "חצי לוג", ממילא איז דאָך נישט געווען גענוג [שמן שידליק כל הלילה כולו], ממילא איז עס געווען אַ נס אפילו דעם ערשטן טאָג, [ומישוב בזה גם קושית הבית יוסף]. אַזוי זאָגט דער מהרש"א.^י

כ

ולכאורה יש להקשות דאם כן לא היה להדליק אפילו יום, ולמה אמרו בגמרא דהיה שמן ליום אחד. אבל "ל כי בפך שמצאו היה כשיעור חצי לוג המספיק ליום אחד, ורק שלא יכלו להדליק בהמנורה כל השיעור

לכאורה איז דאָך אַ קשיא, נו איז דאָך 'נישט' געווען "אפילו" יום אחד, איז דאָך 'נישט' געווען, הייסט נישט [שהיה שמן ליום אחד, ולמה אמרו בגמרא הלשון שלא היה בו להדליק "אלא" יום אחד].

[נגאָר] קאָן זיין ער מיינט אַז ס'איז געווען [שמן 'בפך' עבור] יום אחד, נאָר מ'האָט אָבער נישט געקאָנט 'צינדן' [בהמנורה כשיעור יום אחד. וממילא] איז דאָך נישט קיין רבונא וואָס ס'איז געווען "אלא" יום אחד, [כי] אפילו ס'איז געבליבן [קצת שמן בפך להאחר שהוריקו השמן במנורה], אָבער אין די מנורה אַז מ'האָט נישט געקענט [אַריינגיסן, ווייל] מ'האָט נישט געהאָט קיין מנורה ס'זאָל האָבן אַ "חצי לוג", ווייל מ'האָט נישט געקאָנט צינדן נאָר אין שברי כלי חרס "פחות מחצי לוג".

[על כל פנים] אַזוי זאָגט דער מהרש"א אין חולין, [שהדליקו נרות המנורה בשברי כלי חרס שהיו פחות מחצי לוג].

כא

ובתולדות מקשה על דברי מהרש"א, דהא לילות הארוכים הם כמבת, וליל ראשון דחנוכה הוא בכסלו שעדיין הלילה קצר מזה, ואם כן שפיר היה מספיק להדלקת כל הלילה אף בפחות מחצי לוג

ער דער תולדות [יעקב יוסף], פרעגט ער אַ קשיא^{טו} [על המהרש"א], וואָס הייסט "לילי טבת הארוכים"? ס'איז דאָך געווען כ"ה "כסלו", ס'איז נאָכנישט געווען "טבת". די גרעסטע נעכט זענען אין טבת, און דאָס איז געווען כסלו. [ואם כן היה מספיק אף בפחות מחצי לוג, ונסתר תירוק המהרש"א על קושית הבית יוסף].

כב

ומתוך התולדות, ע"י שמביא מספרים שבאותה שנה חל תקופת טבת אליבא דשמואל ב' טבת, וממילא תקופת טבת לרב ארא היה בכ" כסלו, ומאז מתחילין הלילות להתקצר. ונמצא דצדקו דברי מהרש"א דבבב"ל כ"ה כסלו היתה הלילה היותר ארוכה, ושפיר היה נס במה שהדליקו בפחות מחצי לוג שמן

ענטפערט ער דער תולדות, ער פרעגט אים האָרב קודם [דא"כ היה די ליתן פחות מחצי לוג, ומה היה הנס ביום ראשון].

^י ומדברי המהרש"א ז"ל נראה ג"כ כדברינו הנ"ל, דבבב"ל הקטנות דמספיק למדת הלילה גם פחות מחצי לוג, אין קפידא מן התורה ליתן אז חצי לוג דוקא, שהרי כתב דעל כן לא היה מספיק בפחות מחצי לוג, מפני שהיה לילי טבת הארוכים, ועל כן הוצרך לנס, ומשמע מינה דליומא אחרינא אם מספיק למדת הלילה גם פחות מחצי לוג, אז שפיר דמי ליתן גם פחות, ועל כרחק שסובר שאין תקנה זו אלא מדרבנן מפני שהשוו מדותיהם כנ"ל, והיכא דאי אפשר יוצאין מן התורה גם בפחות מזה. (דברי יואל). [ועיין בדברי רבינו לעיל אות יח, ולהלן אות לט].

^{טו} בתולדות יעקב יוסף (פרשת מקץ) הביא דברי מהרש"א, ועל זה כתב: והנה כל זה אתי שפיר לדבריו דלילי חנוכה הם לילי טבת הארוכים, דצריך חצי לוג לכל נר, שפיר היה הנס כנ"ל. מה שאין כן לפי דברי השואל הנ"ל, וכן הוא האמת, דלילי חנוכה הם קטנים מלילי טבת הארוכים, ואם לילה היותר ארוכה צריך חצי לוג, אם כן ליל כ"ה בכסלו סגי בפחות מחצי לוג, א"כ לא היה כאן שום נס, דפחות מחצי לוג הוא מדת אותו לילה ... ותחלה נעורר עוד הספק הנ"ל על מוהרש"א, וכי כשגגה יצא הדבר מלפניו לומר דלילי חנוכה הם מלילי טבת הארוכים, וזה אינו אחר העיין והדקדוק בחשבון, ונמצא לא היה כאן שום נס, כי פחות מחצי לוג הוא מדת אותו לילה שהיא כ"ה בכסלו.

נאָכדעם זאָגט ער, צו פאַרענטפערן [די קשיא] ווי קען זיין ער זאָגט לילי טבת הארוכים און ס'איז נישט לילי "טבת".

כג

זאָגט ער אזויט:

אַלדינגס גייט דאָך לויט די תקופה, לויט תקופת שמואל קומט אויס "תקופת טבת" [שבאותה שנה חל ביום] ז' בטבת, [און] תקופת רב אדא איז מיט עלף טאָג פריער, קומט אויס תקופת רב אדא איז געווען כ"ו בכסלו [ומאז מתחילים הלילות להתקצר].
זאָגט ער, [עס] זעט דאָך אויס אַז אונז פֿסקֿן מיר דאָך אַזוי ווי רב אדא, דער רמב"ם פֿסקֿ'נט אַזוי (קידוש החדש פרק י, הלכה ו), איז דאָך [תקופת טבת לויט] תקופת רב אדא געווען כ"ו כסלו, קומט אויס אַז כ"ו כסלו איז שוין געווען די תקופה, האָבן שוין אָנגעהויבן די נעכט צו 'פֿאַלן', איז טאָקע די לענגסטע נאָכט איז געווען כ"ה

ט בתולדות יעקב יוסף (שם): ונראה לי דיש עוד איזה קושיא, ויתורץ חדא בחברתה ... והוא מה דקשיא לי מעודי, דמצינו (ר"ה כא), שלח ליה רב הונא בר אבין לרבא, כד חזית דמשכיה תקופת טבת [ב]תקופת ניסן עד שיתסר בניסן, ופירש רש"י ומתחיל תקופות ניסן ב"י בניסן, עבר' לההיא שנתא, שנאמר שְׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וכו'. ואם כן קשה, לפי סדר תקופות מר שמואל, שנמשכו תקופות ניסן עד אחר כ"א בניסן כמו שהיה בשנת תפ"ח, צאי ופלי הכי אין מעברין.

אחר כותבי זה מצאתי קושיא זו בספר לקוטי אור (פ"ג מ"ז). ויתרץ על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות קידוש החדש (פרק ט-י) דשני תקופות יש, ותקופות רב אדא בצינעא, ותקופות מר שמואל בפרהסיא. והטעם לפי שתקופות רב אדא היא אמיתית בעיני רבותינו ז"ל, והראיה שבת דין הגדול שבירושלים היו מחשבין על פי תקופות רב אדא, שהם אמיתים לפי דעת התוכנים המיוסד כולו על תקופות רב אדא וכו', יעו"ש. וזה שהצניעוהו, כמו שנאמר הַשְׁבַּעְתִּי אֹתָם וכו' (עי' בגמרא תכחות קיא), עכ"ל.

וידוע דתקופת רב אדא לעולם קדומה לתקופות מר שמואל י"א ימים דוק ותשכח, וכן רגיל העולם לומר, י"א קודם התקופה מתחיל היום להאריך והלילה לקצר, והיינו מתקופת רב אדא ודוק. ואחר החשבון מוכח, דאותו שנה שנצחו החשמונאים ונטלו המלכות מיוונים, היה ג' אלפים תרכ"ב לבריאת עולם, שנת י"ב למחזור קטן. והא מפורש בריש עבודה זרה (טו): בריש"י ותוספות בשם סדר עולם, דשנת קע"ב אחר חורבן הבית נשלמו ד' אלפים לבריאת עולם, וחשמונאים כשנצחו ליוונים היו מאתיים וששה שנים קודם החורבן, דהיינו מאה ושלוש מלכו הם, ואחריהם הורדוס מלך מאה ושלוש עד שחרב הבית, עולה ג' אלפים תרכ"ב לבריאת עולם. ומעתה צאי וחשוב ג' אלפים תרכ"ב למחזורים קטנים, ותנכה מכל מאה ה' שנים שהוא חמש מחזורים קטנים, ועולה מן ג' אלפים ת"ר ק"פ מחזורים, וחזור וחשוב אותן ה' שנים מכל מאה, עם אותן כ"ב שנים שנשאר מן ג' אלפים תרכ"ב, ועולה ר"ב שנים. ותעשה מהן מחזורים קטנים, ועולה עשרה מחזורים, ונשאר י"ב שנים למחזור קטן של מחזור קצ"א לבריאות עולם.

והשאת דמוכ דאותה שנה שנצחו החשמונאים היה שנת י"ב למחזור קטן, צא וחשוב ותמצא שכל שנת י"ב למחזור קטן הוי תקופות טבת ז' ימים לחודש טבת כמבואר בספר עברונות בעיגול דף כ' [נרצ"ל כ"א], והוא לתקופות מר שמואל. ומעתה הוי תקופות רב אדא שהוא אמיתת במהלך החמה י"א ימים קודם לתקופות מר שמואל, נמצא עולה תקופות רב אדא ליל כ"ו כסלו, שמאותה הנקודה מתחיל הלילה להקטין, כי אז החמה בראש מזל גרי, נוטה לדרום מקו השוה כמבואר בתכונה, ועיין בלקוטי אור.

ומעתה אותה שנה שנעשה הנס בשמן, כשנצחו החשמונאים, היה ליל כ"ה בכסלו היותר ארוכה מכל הלילות, והיה צריך "חצי לוג" כמו ללילי טבת הארוכים בשאר שנים, ומעתה דברי מוהרש"א כנים ואמתיים, שבאותו שנה היה צריך חצי לוג לליל כ"ה בכסלו, והם נתנו פחות מחצי לוג, ואפשר הדליק כל הלילה, והיינו הנס.

י בענין שני התקופות עיין ברמב"ם (קידוש החדש ריש פ"ט, ופ"י). והנה תקופת שמואל מובא בגמרא עירובין דף נו. אבל תקופת רב אדא אינה מפורש בש"ס, אלא היא באיזה ברייתא שהיה מצוי ביד הראשונים, וכמו שכתב המפרש על הלכות קדוש החדש להרמב"ם בריש פ"י שראה בברייתא הנקראת על שמו [של רב אדא].

ונניין שני התקופות בקצרה, דלשמואל שנת החמה מתחלקת לארבעה חלקים שווים של צ"א יום וז' שעות ומחצה, וביחד הם שס"ה ימים ורביעי. ולרב אדא השנה שס"ה יום וה' שעות ותתקצ"ז חלקים [מתתריף חלקים בשעה] ומ"ח רגעים [מן ע"ז רגעים בכל חלק], וזה פחות מלשמואל. ולרב אדא המחזור של הלילה החמה והלבלב חוזר חלילה בכל י"ט שנים בדיקון, משא"כ לשמואל אינו בדיקון, אבל לשמואל בכל כ"ח שנים חוזר החמה בתקופת ניסן למקום שהיה בעת היצירה.

כסלו, איבערדעם האַלט אויס דער מהרש"א, וואָרן ס'איז געווען [ליל כ"ה כסלו באותה שנה, לילה היותר ארוכה שבכל השנה].

אַזוי ברענגט דער תולדות [בשם ספר ליקוטי אור"י, וספר העברונות י"ט].

כד

עוד קושיא מהתולדות על המהרש"א

דהלא במשנה דכלים מונה בין כלי חרס הטהורים, גם מנורה של חרס, ואם כן שפיר וכלו להדליק במנורה גמורה של חרס שיש בה כשיעור חצי לוג

נאָר ער פרעגט אים אַן אַנדערע זאָך האַרב^כ, [נוקשיתו בזה] דאָס איז מיר אַ חידוש. ער פרעגט אים האַרב, ס'שטייט ס'איז אַ משנה בפירוש (כלים ב, ג) אַז כלי חרס [הטהורים], רעכנט ער אַ מנורה, ער רעכנט אויס אַסאָך כלים פון חרס [שהם טהורים מלקבל טומאה], רעכנט ער דערצווישן אַ מנורה של חרס איז נישט מקבל טומאה. נו האָט מען דאָך געקאָנט צינדן אין אַ מנורה של חרס, ס'איז נישט מקבל טומאה.

אַזוי פרעגט ער, און ער בלייבט האַרב [בצריך עיון], ער פאַרענטפערט נישט.

כה

ישוב קושית התולדות על המהרש"א

הא דמבואר במשנה דמנורה של חרס טהור, הוא רק במנורה כזה שאין לו תוך ובית קיבול. ונרות של שמן אי אפשר להדליק בלי בית קיבול, וממילא שפיר הוצרכו ליקח שברי כלי חרס שהם פחות מחצי לוג, וכדברי מהרש"א

[אַבער] ס'איז מיר אַ חידוש די קשיא.

וואָרן לעולם איז אַזוי. דעם וואָס שטייט אין די משנה אַ מנורה של חרס איז נישט מקבל טומאה, מיינט מען נישט די מנורה [הרגילה], דעם וואָס ס'האָט אַ קבלה [=בית קיבול], [נאָר מ'מיינט] אויסדרוקליך אַ "כלי שאין לו תוך"^{כא}. ער ברענגט [בתולדות שם] פון תורת כהנים (פרשת שמני פ"ו) [שממעט כלי חרס] שאין לו תוך, ער ברענגט שטייט אויך אַ מנורה [של חרס טהור], אַבער [גם שם מיינן] נאָר אַז ס'האָט נישט קיין תוך^{כב}. נאָר מיינט מען [במשנה דכלים ובתורת כהנים, במנורה כזה וואָס] די קְנָה וואָס ס'ליגט דערויף [די נרות], וואָס די נרות ליגן דערויף, מיינט מען אַן אַ בית קיבול [בראש הקנה].

^{יח} ספר ליקוטי האור על עניני קידוש החודש, להרב אריה לייב בן שמואל, דיין דק"ק לובלין. יצא לאור בלובלין שנת תכ"ז.

^{יט} ספר העברונות המיוסד על חשבון התקופות והמולדות. חיברו הרב אליעזר בן יעקב בלין, אשכנזי. יצא לאור בלובלין שנת שע"ה.

^כ בתולדות יעקב יוסף שם בהמשך דבריו: איברא דעל תירון מוהרש"א הנ"ל נפלאתי מצד אחר, והוא ממשנה ג' פרק ב' דכלים, הטהורים שבכלי חרס, טבלא שאין לה לזבזב וכו', והמטה והכסא והשולחן והמנורה של חרס, הרי אלו טהורים, עכ"ל. וכן הוא בתורת כהנים פרשת שמני, [וְכָל כְּלֵי חָרָשׁ] אֲשֶׁר יִפְּל מֵהֶם אֵל תּוֹכוֹ כָּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטָּא [שמיני יא, ג], פרט לכסא שולחן ומנורה של חרס שאינו מקבל טומאה. ואם כן דלמא במנורה של חרס הדליקו שאינו מקבל טומאה, והדרא קושיא לפירוש מוהרש"א מה היה הנס, וצ"ע ליישב זה.

^{כא} דזה לשון המשנה: הטהורין שִׁבְכְּלֵי חָרָס, טְבֵּלָא שְׂאִין לָהּ לְזַבְזַב וכו', וְהַמָּטָה, וְהַכֶּסֶּא, וְהַשְּׁלֵחָן, וְהַסְּפִינָה, וְהַמְּנוֹרָה שֶׁל חָרָס, הֲרִי אֵלֶּי טְהוֹרִים. זֶה הַכֵּל, כֹּל "שְׂאִין לוֹ תוֹךְ" בְּכָל חָרָס, אֵין לוֹ אַחֲרָיִם.

^{כב} וכגון מנורה שהוא רק כעין כן שמעמידים עליה כלים אחרים שיש בהם שמן, או שמדליקין עליה נרות של "שעוה" שאין צריך תוך, אבל מנורה שמדליקין בה עצמה נרות "שמן" בעל כרחך שיהיה בה בית קיבול, ואם כן אי אפשר שהכהנים הדליקו במקדש נרות שמן זית במנורה של חרס כזה שאין בה בית קיבול.

וזה לשון התורת כהנים (שמיני פ"ו, ד): אֵל תּוֹכּוֹ. את שיש לו תוך טמא, ואת שאין לו תוך טהור, פרט למטה ולכסא ולספסל ולשולחן ולספינה ומנורה של חרס. זאת עדות העיד חזקיה אבי עקש לפני רבן גמליאל הזקן, כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחוריים.

אין רמב"ם (בפירוש המשניות שם, ובהלכות כלים יח, א) זעט אויך אַזוי אויס בפירושי^{כג}, ער זאָגט אַ מנורה איז נישט מטמא, נאָר זאָגט ער אָבער, דאָרטן [במנורה כזה] וואו ס'איז דאָ אַ לִבְבֵּד^{כד} וואו מ'טוט אַריין אין די קנה, מ'לייגט אַריין שמן און ס'ברענט, דעס איז יאָ מקבל טומאה, דעס וואָס האָט אַ בית קיבול. דאָס [מה שמנורה של חרס טהור] מיינט מען אז ס'האט נישט קיין בית קיבול, ס'איז אַן גלעזער און ווענט.

וזהו בבית המקדש לא אפשר להדליק בנרות שעוה, רק היה צריך להדליק בשמן זית דוקא, ולהדליק בשמן אי אפשר רק כשנותן השמן בכלי של בית קיבול, ואם כן אי אפשר לומר שהשתמשו שם במנורה של חרס כזה שאין לה בית קיבול.

כּוּ

ס'איז דאָ עפעס האָב איך געזען איינער^כ וויל זאָגן פֿשט, [דמייר] אפילו ס'האָט אַ בית קיבול, [נאָר] ווייל ס'איז נישט געמאַכט געוואָרן צו האַלטן דעם שמן, ס'איז דער עיקר געמאַכט געוואָרן אויפן נר, און דער שמן איז נאָר אגב, הייסט עס נישט [דעשווי] אויף קיין קבלה, [ואם יש לומר דגם התולדות מפרש כן דברי המשנה, וממילא שפיר יובן קושייתו].

אָבער זעען זעט אויס אין דאָס רוב [פון די] פוסקים, און אין רמב"ם זעט אויך אַזוי אויס בפירוש, אַז מ'מיינט נישט אַזאַ מנורה, מ'מיינט אַלץ אָן אַ בית קיבול. [נוממילא לא שייך להקשות כקושיית התולדות על המהרש"א, כי המהרש"א מפרש המשנה כרוב הפוסקים דרך באין לה בית קיבול טהורה].

כז

ישוב קושיא ו (באופן א)

יהיה איך שיהיה, על כל פנים זאָגט דער מהרש"א אַזוי [דאז היתה לילי טבת הארוכים, ושהדליקו בשברי כלי חרס שהם פחות מחצי לוג].

ב

לליל כ"ה שהיתה לילה היותר ארוכה, לא היה מספיק בפחות מחצי לוג "אפילו" ליום אחד, אבל לשאר הלילות שכבר נתקצרו קצת, היה השמן מספיק אפילו בפחות מחצי לוג

אבל לשאר הלילות שכבר נתקצרו קצת, היה השמן מספיק אפילו בפחות מחצי לוג.

קען זיין מ'קאן מיט דעם פארענטפערן די סתירה פונעם שאילתות.

[דהנה] יהיה איך שיהיה, וויאזוי איך וועל שוין זאָגן, על כל פנים זאָגט ער דאָך
[במהרש"א דהנס היה] ווייל דעמאלטס איז געווען די לענגסטע נאכט [שבשנה, על כן לא היה

²³ **ברמב"ם** (הלכות כלים יח, א): כלי חרס אינו מקבל טומאה עד שיהיה מקבל, ועשוי לקבלה. אבל אם לא היה לו בית קיבול, או שהיה מקבל ולא נעשה לקבלה, אינו מקבל טומאה כלל לא מן התורה ולא מדברי סופרים. ולפיכך הכסא והמטה והספסל והמנורה והשלחן של חרס, וכן כל כיוצא בהן מכלים שאין להם תוך, אינם מקבלין טומאה וכו'.

ובפירוש המשניות להרמב"ם, על המשנה דמסכת כלים שם: אמר ה' בכלי חרס (שמיני יא, לג) אָשֶׁר פֶּלֶם מִמֶּה אֶל תּוֹכוֹ יִטָּמָא, ובא הקבלה, את שיש לו תוך טמא ואת שאין לו תוך טהור, ר"ל שלא יקבל טומאה מהטהומאות. וטורח אחד שכל שאינו עשוי לקבלה טהור, ואף על פי שהוא אפשר שיקבל. הנה כל מה שימנה (ההמשנה) מכלי חרס שהוא לא יקבל טומאה, הוא אם מה שאין לו בית קיבול, או אם מה שיש לו בית קיבול אבל לא נעשה לקבלה. - ונשאר ביאור השמות. **טבלא** שאין לה ליכנס. לוח פשוט שאין לה שפה גבוהה על השפה, וזו השפה תקרא ליכנס בלשון המשנה וכו'.

^{כד} הוא מלשון המשהה בכלים שם, ופירושו המפרשים דיינו "שִׁפְחָה" מסביב להטבלא, כמובא בהערה הקודמת. מלשון הרמב"ם בפירושו המשנה. ובלשון הראשונים במקומות אחרים נקרא "לכזבזב", ועיין רע"ב סוף מס' כלים (ל. א.).

^{כה} כן כתב בתפארת ישראל על המשנה דכלים שם (אות מד) בדרך השני והשלישי, עיי"ש. וע"ע בבית מאיר (שו"ע או"ח סוף סימן עת"ר).

מספיק השיעור שמן שבכלי שהיה פחות מחצי לוג, אבל בשאר הלילות] דערנאָך האָבן שוין אָנגעהויבן צו ווערן 'קלענער' די נעכט.

היצט קומט אויס, אין די [אנדערע] זיבן טאָג, איז געווען נעכט וואָס ס'איז גענוג געוועזן אַ פחות מחצי לוג [לכל הלילה, שכבר נתמעטו הלילות קצת, אבל כליל כ"ה כסלו לא היה זה מספיק לכל הלילה].

כט

דאָס מיינט ער, דאָס קען זיין איז דער פֿשט, איז ביידע אמת. [דבשאר הלילות] פון משך פון די אַכט טאָג, איז גענוג געווען [שיעור השמן] אויף איין טאָג, איבערדעם זאָגט ער ס'איז נישט גענוג געווען אלא ליום אחד, מיינט ער נישט [אויף] דעם ערשטן טאָג, נאָר [אויף] איין טאָג פון דעם נס, פון די אַכט טאָג. און דעם וואָס ער זאָגט [שלא היה בו שמן] "אפילו" ליום אחד, מיינט מען דעם ערשטן טאָג. [אויף] דעם ערשטן טאָג איז נישט געווען "אפילו" ליום אחד. נו זענען זיי ביידע אמת.

ל

הקדמה לשוב קושיא ו (באופן ב)

אף שתקופת רב אדא הוא העיקר, מ"מ יש דברים שנקטין בתקופת שמואל, וכגון בברכת החמה אחת לכ"ח שנה, שזה עולה רק לפי חשבון שמואל, ולא לפי חשבון רב אדא שהוא חשבון כל מחזור ב"ט שנים

אויסערדעם קען מען זאָגן [עוד בשוב סתירת השאלות]. וואָרן דעם וואָס דעם איז געווען די לענגסטע נאָכט, דער ערשטער טאָג, איז דאָך נאָר לויט תקופת רב אדא.

אמת הדבר, זעט אויס דער רמב"ם פֿסק'נט ווי רב אדא, פונדעסטוועגן ביי'ן אַסאך זאָכן נעמט מען אָן אַזוי ווי תקופת שמואל, וואָרן די גאַנצע "ברכת החמה" וואָס מ'מאַכט ביי קידוש החמה, איין מאָל אין אַכט און צוואַנציג יאָר (כמבואר בשו"ע או"ח רכט, ב), דעם איז לויט תקופת שמואל. וואָרן לויט תקופת רב אדא קומט נישט אויס קיין כ"ח [שנים למחזור].

[דלתקופת רב אדא חושבין המחזור בכל י"ט שנים, און] אַז אַ מחזור איז י"ט קומט נישט אויס [חשבון מחזור כ"ח], קומט נישט אויס די גאַנצע מעשה, דער גאַנצער חשבון וואָס איז איין מאָל אין כ"ח שנה, דאָס האַלט נישט אויס לויט תקופת רב אדא, נאָר לויט תקופת שמואל.

לא

וכמו שמבאר זאת במשאת בנימין, שיש דברים שנקטין בתקופת שמואל, וכעין שמצינו לענין פלוגתת ר' אליעזר ור' יהושע, לחשבון השנים נקטין כר' אליעזר דבתרשינא נברא העולם, ולחשבון התקופות נקטין כר' יהושע דבניסין נברא העולם

ער דער משאת בנימין¹² פרעגט דאָך טאָקע, וויאָזוי איז, עפעס דאָ נעמט מען אָן ווי תקופת רב אדא, [ולענין ברכת החמה נקטין בתקופת שמואל].

¹² בשו"ת משאת בנימין (סימן קא): מה ששאלת שכשחל תקופת ניסן בתחילת ליל ד' וכו', שמתאספין הקהל יחד ומברכין ברוך עושה מעשה בראשית, יפה כתבת, כי כן הוא הדין בפרק הירואה (ברכות נט:), ובטור או"ח ובשו"ע בסימן רכ"ט, וכן ראיתי נוהג מורי מהר"ש השני, וגם אנכי בשנת שמ"ט, גם עכשיו אי"ה לתקופת ניסן שלפנינו דעתי לעשות כן.

אך לבי מִהֶסֶס, דלפי זה משמע שאנן סומכין בחשבון התקופות על החשבון דשמואל דאמר (עירובין נו.) אין בין תקופה לתקופה אלא ד' שעות ומחצה, ושנת החמה היא שש"ה ימים ורביעי, ולדעת זה אתי שפיר שבכל תקופת ניסן שבראש המחזור של כ"ח שנים חוזרת החמה למקומה על נקודה שהתחילה להקיף בעת הברואה,

זאָגט ער, מ'זעט אַסאַך מאָל [כעין זזה] זאָגט ער, [ונאָגן לענין הפלוגתא] מיט רבי יהושע'ן מיט רבי אליעזר'ן (ראש השנה י: יא.) [שנחלקו אם בתשרי נברא העולם או בניסן נברא העולם], נעמט מען אויך אָן, ביי די תקופות נעמט מען אָן אזוי ווי רבי יהושע, און ביי אָן אַנדערע זאָך [בחשבון ראשי השנים] נעמט מען אָן ווי רבי אליעזר. זאָגט ער, [די זעלבע זאך בענין רב אדא ושמואל], ס'איז דאָ זאָכן וואָס מ'נעמט אָן אזוי ווי שמואל, און ס'איז דאָ זאָכן וואָס מ'נעמט אָן אזוי ווי רב אדא. אזוי זאָגט ער, דער משאת בנימין.

לב

ואף שהחתם סופר כתב דרביו המשאת בנימין דחוקים, אבל גם הוא עצמו לא כתב תירוץ אחר בזה

ער דער חתם סופר זאָגט עפעס [אז] דאָס איז אַ שווערער וועג¹², אָבער דער משאת בנימין זאָגט אזוי.

דובר זה מבואר היטב בפרק הרוואה, האמרין התם הרוואה חמה בתקופתה וכו' אומר ברוך עושה מעשה בראשית, ואימת הוי, אמר אביי כל כ"ח שנין וכו', ומדמוקי אביי הברייתא בכ"ח שנין, על כרחך היה סומך בתקופות על חשבון דשמואל. אמנם לדעת רב אדא ולפי חשבונו תחזור החמה לנקודה הראשונה כמו שהיתה בעת הבריאה בכל תקופת ניסן שבראש המחזור הקטן של י"ט שנים, ולא כ"ח שנים. דובר זה מבואר היטב בהרמב"ם ז"ל בהלכות קידוש החדש (פרק י), וכמו שכתבתי בספר העברונות שחברתי.

וחשבון זה דרב אדא הוא עיקר שעליו סמכו חכמי התלמוד, וגם האדינא אנו סומכין עליו, ותדע דהא אמרין בפרק קמא דראש השנה (כא.) ... ועוד דאנו מעבדין בשנה שמינית של מחזור, ולפי חשבון של שמואל היה לנו לעבר בשנה תשיעית, שאז שנת חמה יתירה על הלבנה חדש ימים, ולא בשמינית, אבל לחשבון דרב אדא בשנה השמינית החמה יתירה על הלבנה חדש ימים, כשתדקק בחשבון של שמואל ורב אדא תמצא כן.

ואל יעלה על לבך לומר מאחר שאנו סומכין על חשבון דרב אדא, אם כן היה לנו לברך הברכה הנזכרת בתקופות שבכל ניסן בראש המחזור של י"ט שנה לפי חשבון רב אדא, שהרי באותו גזע חזרין החמה והלבנה כל אחת ואחת על נקודה שלה כאשר היו בעת הבריאה. ויש לומר דדוקא לפי חשבון של שמואל מברכין הברכה בכל ראש מחזור של כ"ח שנה, ולשמואל איכא תרתי, חדא שהחמה חוזרת על נקודתה בכל תקופת ניסן של ראש המחזור כאשר היו בעת הבריאה, ועוד שתקופת ניסן שבראש המחזור נופלת בתחלת ליל ד' כמו שהיה בעת הבריאה, שהרי בד' נתלו המאורות בתחילת הלילה. אבל לחשבון דרב אדא, אע"פ שהחמה והלבנה בכל תקופת ניסן שבראש המחזור של י"ט שנה חזרין על נקודתן כמו שהיו בעת הבריאה, מ"מ לא יהיה זה בתחילת ליל ד' לעולם, רק באיזה יום או באיזה לילה שיהיה כל ימי השבוע, ולא דמי לזמן הבריאה שאז היו תחלת ליל ד' על נקודתן, ולפיכך אין מקום לברכה זו לעולם לפי חשבון של רב אדא.

ואם תאמר היאך עבדין תרתי דסדרי אהרדי, דלענין הברכה עבדין כשמואל, ולענין חשבון התקופות ועיבור השנים אנו סומכין על חשבון דרב אדא. לאו קושיא דרב אדא, דהכא נמי לענין חשבון השנים קיימא לן כרבי אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם, ולענין התקופות קיימא לן כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם.

¹² בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן נו): ומידי עיוני ראיתי בהגהת מיימוני בשם הערוך, ומביאו הרב ב"י, לפרש כשהמאורות מכוסים ג' ימים בעננים, לכשתפזרו העבים יברכו, ולדידהו אין מקום לקדוש החמה הזאת שאנו נוהגים. ולכאורה צ"ע, האמר אביי בברכות ג"ט ע"ב ואימת הוי, אמר אביי כל כ"ח שנין וכו'. ודוחק לומר שאותן המפרשים לא היו גורסים כן בש"ס.

ויש לומר דקשיא להו קושיית משאת בנימין סימן ק"א, וכן הקשה בשירי ננסת הגדולה לאו"ח סימן רכ"ט (הגהת הטור אות ב), הא הך חשבון של אביי הוא לתקופת שמואל שאין בין תקופה לחברתה אלא צ"א יום ד' שעות ומחצה, ויהיה סופר ימי השנה שס"ה ימים ורביעית, ואז יהיה החשבון מכון מכ"ח שנה לכ"ח שנה, כפירש"י בברכות שם. ואנן הא קי"ל כרב אדא, שכל י"ט שנה נשלם מחזור ומשמישים חמה ולבנה בשנה בראש מזל טלה, ואז היה לנו לברך. ותיירץ שם דזה לא יהיה בתחילת ליל ד', וכיון שכל כ"ח שנה הוא בתחלת ליל ד' כמו בתחלת יצירה, אע"פ דלרב אדא אינו כן, מ"מ מברכים. ותיירצו דחוק מאד, וס"ל להמפרשים בודאי הברייתא דהרואה חמה בתקופתה הלכתא היא, ואביי דהוה ס"ל כשמואל מפרש ליה על פי סברת שמואל, אבל לדין דקי"ל כרב אדא אין מקום לפירוש זה כלל, דממ"נ בכל י"ט שנה משמישים כאחד לא יהיה זה בתחילת ליל ד', ובכל כ"ח שנה אין כאן תקופה, שכבר עברה החמה מאותו מקום על פי חשבון רב אדא האמתי, וא"כ אין לפרש הברייתא אלא כדרך הרואה ים הגדול, שכשרואה לפרקים משלשים יום לשלשים יום מברך, ואעפ"י שאין בו שינוי כלל מ"מ מברך על ראייתו, הכי נמי דכוותיה, ואולי גם בזה הגירסא שלשים יום כשכיסו העבים את החמה ולא נראית שלשים יום כשחזר ורואה מברך ...

מ"מ על הרמב"ם לא נוכל לתרץ כן, ואיהו מייית בלי פקפוק בפרק י' מברכות הלכה י"ח הך דאביי, ואיהו פסק כרב אדא בהלכות קדוש החדש (י: יא), וסדרי אהרדי, ודבר המשאת בנימין אין להם שחר, מה שכתב

אַבער ער [החתם סופר עצמו] ענטפערט נישט קיין אַנדערן תירוץ, ער האָט אויך נישט קיין תירוץ דערויף. [שהרי] דאָס איז אַמאָל געוויס אַז דער קידוש החמה דאָס איז נאָר לויט תקופת שמואל^כ.

לג

ישוב קושיא ו (באופן ב)

ונמצא שהוא פלוגתא ישנה בחשבון התקופות, והכלל הוא דאלו ואלו דברי אלקים חיים, ושניהם אמת. ואם כן לתקופת רב אדא שבליל כ"ה היתה ליל שקודם התקופה, לא היה שמן "אפילו" ליום אחד, אבל לתקופת שמואל שהתקופה היה בו' טבת, שפיר היה מספיק השמן ליום אחד. וממילא מיושב סתירת השאלות, כי שניהם אמת

קומט דאָך אויס אַזוי. איז דאָך דאָס אַ פלוגתא, דאָס איז שוין אַן אַלטע פלוגתא ישנה. און דאָס איז דאָך ידוע אַז דער כלל איז דאָך (עירובין יג:) ביי אַלע פלוגתות [אז] אלו ואלו דברי אלקים חיים, איז דאָ אַ סברא אַז דאָס איז אמת.

קומט אויס לויט תקופת רב אדא איז דאָס [השמך] נישט גענוג געוועזן ניטאָמאָל אויף איין טאָג, און לויט תקופת שמואל איז עס יאָ גענוג געוועזן אויף אַ טאָג, וואָרן ס'איז נישט אַזוי [לאַנג געווען די נאָכט פון כ"ה כסלו, שהיה מוקדם י"א ימים להתקופה, והלילה הארוכה היא כליל הקודם להתקופה, וממילא לסברת שמואל] איז נאָך געווען [גענוג שמן בפך ליום אחד], און ס'האָט געקאָנט זיין פחות מחצי לוג [מספיק להדלקת כל הלילה].

לד

על כל פנים די ביידע זענען אמת, דעס איז אליבא [דשמואל, און דעס אליבא דרב אדא], אַז ס'איז דאָ געווען אַ סברא אַז ס'איז יאָ [געוועזן גענוג שמן] אויף אַ טאָג, און ס'איז געווען אַ סברא אַז ס'איז נישט [געוועזן] גענוג אויף אַ טאָג. על כל פנים ס'איז נישט קיין סתירה.

לה

קושיא ח - על תירוצי מהרש"א

עדיין קשה לדברי מהרש"א, האך יכלו לכתחלה להדליק בפחות מחצי לוג בלילה ויותר ארוכה, והלא אמרה תורה תן לה כדי מדרת שתהא דולקת מן הערב עד הבוקר

נאָר דעס [הקושיא שהתחלנו בה באות ח-יג] איז אַלץ נאָכנישט פאַרענטפערט [לשיטת מהרש"א].

[גו] הכלל מ'האָט נישט געקאָנט צינדן [מחמת טומאה], נאָר [דורך] נעמען אַ מנורה [משברי כלי חרס] וואָס ס'האָט נישט געהאָט קיין חצי לוג.

אַבער די קשיא איז דאָך, היצט איז נישט געווען קיין שיעור, און ס'איז געווען די לענגסטע נאָכט, וועל מיר זאָגן ווי דער מהרש"א זאָגט [שאז היה] לילי טבת הארוכים, האָט מען דאָך נישט געקענט מקיים זיין דעם תן לה פְּדִי מִדָּתָהּ, נו וויאָזוי האָט מען געמעגט?

כיון שחל תחלת ליל ד' מברכים, איך נברך ועפ"י אמת אין כאן שום תקופה, ולא הגיעה החמה לראש מזל טלה בתחלת ליל ד' בממשלתו שבתאי, ועל מה נברך, וצריך עיון גדול.

וואיתי בספר שיורי כנסת הגדולה שמקדם לא נהגו כלל בכרכה זו, כן משמע בתשובת משאת בנימין, אולי הוא מטעם הג"ל. ומכל מקום אחרי דנהיג בה עלמא על פי הגאונים הנ"ל, וגם הרי"ף מייית להא דאביי בפשיטות, ורמב"ם ורא"ש וטור, וקבעו הרב בית יוסף בשלחן ערוך, ממנו אין לזוז.

^כ ובשעת ברכת קידוש החמה אסרו חג פסח תשי"ג, האריך רבינו בדרוש לבאר תירוצי המשאת בנימין. וכנדפס בספר טיב לבב (בסוף דרושי פסח, עמוד קכו-קלא), עיי"ש באורך.

לו

טאַקע וועגן דעם ווייל מ'האַט נישט געקענט [להדליק באופן אחר רק בשברי כלי חרס שהם פחות משיעור חצי לוג, כדי שלא יוטמא המנורה, לכן שפיר היה צורך לנס גם ביום הראשון. אמנם קשה] אָבער וויאָזוי האָט מען געמעגט [לעבור מחמת זה על מצות תן לה כדי מדתה, והלא] ס'איז דאָך טומאה הותרה בציבור, האָט מען געזאָלט נעמען, האָט מען געמוזט נעמען שמן טמא אַז מ'זאָל יאָ קענען מקריב זיין [כדי מדתה], האָט מען [געזאָלט האָבן] מקריב געווען בטומאה, אַז מ'קען נישט מקיים זיין די מצוה [של תן לה כדי מדתה]. (וכמו שהקשינו לעיל באות יא-ג).

לז

לומר דבכדי להדליק במהרה, זה דוחה המצוה דתן לה כדי מדתה, זהו דוחק לומר כן [אויסער אויב] זאָל איך זאָגן אַז דאָס נישט דוחה [מצות תן לה כדי מדתה, אינו דוחה החביבות להדליק במהרה], ס'איז ליבער די טהרה [אפילו] איך זאָל דוחה זיין אַ מצוה דאורייתא. [אָבער] ס'איז אינגאנצן אַ חידוש [לומר כן].

לח

ולפלא שהתולדות עצמו הקשה כן על תירוצי הבית יוסף (כדלעיל קושיא ז), ונקט תירוצי המהרש"א. והלא גם על המהרש"א קשה אותה קושיא, האידך הותר להם להדליק בפחות מכשיעור דער תולדות אַליין זאָגט דאָרטן אויף דעם בית יוסף, זאָגט ער וַנְפַּלְאֲתִי וויאָזוי מ'קאָן עובר זיין [וכדוּבא לעיל אות ט], און 'דאָס' [דברי מהרש"א] לאָזט ער אַזוי, [נאָינע מתרין דברי מהרש"א שלא יקשה עליו קושיא זר].

[דהלא אויף] דער מהרש"א אַליין איז דאָך אויך שווער די זעלבע קשיא, [כי אף דלדבריו] האָט מען עס נישט צוטיילט אויף אַכט חלקים [כמו לדברי הבית יוסף, ונמצא שלא נתנו כ"כ מעט שמן כמו חלק שמינית לכל הלילה, נאָר] לאָמיר זאָגן ס'האָט נאָר געפעלט 'עפעס' [אַ משהו], אָבער 'וויפיל' ס'פעלט, איז דאָך אַלץ נישט נתקיים דער תן לה כַּדִּי מִדְּתָהּ, [ואם כן גם על המהרש"א קשה כעין קושיית התולדות על הבית יוסף, כי] אַז איך זאָג טאַקע אַז דאָס איז מעכב [עכ"פ בלילה היותר ארוכה], וויאָזוי קען מען [צינען פחות מכשיעור] כ"ט.

לט

והתינו בשאר הלילות שכבר נתקצרה הלילה קצת, אפשר לומר דאז הוי שיעור חצי לוג רק מדרבנן, אבל בלילה הראשונה שהיתה לילה הארוכה ביותר, היה צריך מן התורה להדליג בשיעור "חצי לוג", והאידך הותר להם להדליק בפחות מזה מילא אַן אַנדערס מאָל [בשאר לילות] ווען ס'איז יאָ [מספיק לכל הלילה גם בפחות מחצי לוג, אפשר לומר דאז לא הוי שיעור חצי לוג "מן התורה" רק מדרבנן].

ער [המהרש"א] זאָגט [אויך נאָר] ווייל ס'איז לילי טבת הארוכים [ולכן היה זקוק ליעשות נס שיהיה כשיעור חצי לוג], זעט דאָך אויס [גם מדברי מהרש"א, אַז] אַן אַנדערן טאָג ווען ס'איז דאָ גענוג [למדת כל הלילה] מעג מען יאָ.

[מילא אין אַן אַנדערן טאָג] קען מען זאָגן אַזוי ווי כ'האָב פריער געזאָגט (באות טז-יח) אַז דאָס איז נאָר אַ תקנת חכמים, דעס שְׁעָרו חכמים אַז מ'זאָל אייביג געבן [כשיעור חצי

^{טז} ותו לדברי המהרש"א ז"ל תקשי עוד יותר, דבשלמא לתירוצי הב"י אפשר לומר דסוף סוף קיימו המצוה כראוי ולא הדליקו בפחות מכשיעור, וכאשר כבר בארנו בכמה אנפני איך שנתרבה השמן במנורה או בפך עוד לפני זמן הדלקת המנורה, ובשעת הדלקה כבר היה בה כדי מדתה, ושפיר קיימו המצוה כדין וכהלכה. אבל לפי דברי המהרש"א ז"ל שלא החזיקו השברים כלל שיעור של חצי לוג, אם כן הרי בכל אופן בשעת ההדלקה לא קיימו המצוה של תן לה כדי מדתה, והאידך הותר להם לעשות כן. (דברי יואל).

[לוג], זיי האָבן מ'שער געווען [ליתן שיעור קבוע] בחצי לוג, אפילו אין די קליינע נעכט זאל מען אויך געבן אַ חצי לוג.

אַבער די גוף ה'זאָך אז ס'זאל זיין תַּן לָהּ פְּדֵי מִדְּתָהּ [כשיעור המספיק לכל אותה לילה], דעם איז דאָך זיכער מן התורה, דעם איז דאָך דאורייתא, צי איך וועל זאָגן לעיכובא [צי איך וועל זאָגן רק למצוה], על כל פנים מיט אַ "חיוב דאורייתא" איז דאָך עס.

נו [לדברי מהרש"א שאז היתה הלילה היותר ארוכה] ווי קען מען דאָס עובר זיין מ'זאָל נישט געבן תַּן פְּדֵי מִדְּתָהּ, איז דאָך ווייטער קשה [על המהרש"א, כעין קושית הפרי חדש והתולדות על הבית יוסף].

מ

הקדמה לישוב שאר הקושיות

ביאור לשונות הנמרא "נר ישראל בן חיה" (עוד אחר אות עח)

[וליישב זאת נקדים וואָס] איך האָב אינזין געהאַט, מ'קען זאָגן אַ רמז, אַ רמז נפלא אין דברי חכמינו ז"ל, לְשׁוֹן חֲכָמִים מְרַפָּא (משלי יב, יח).

מא

במשנה דמנחות מונה מדות הכלי שרת, מה היו משמשין, ושהכלי של חצי לוג היה משמש למי סוטה ולחמיו תודה די משנה זאָגט אין מנחות דף פ"ח (ע"א)^ל, רעכנט ער אויס די אַלע כלים וואָס זענען געווען [בהכלי שרת שבבית המקדש], און די שיעורין [של הכלים], דעם איז געווען אויף דעם און דאָס איז געווען אויף יענעם, דעם האָט אַזוי, דעם האָט געהאַט אַזאָ שיעור און אַזאָ שיעור, [און] צווישן די כלים רעכנט ער [כלי של מדת] חצי לוג. פאַר סוטה און פאַר די לחמי תודה, פאַר דאָס האָט מען געדאַרפט האָבן אַ חצי לוג פאַר אַ כלי.

מב

די גמרא (שבועות טו: ועוד) זאָגט אפילו, [מיט] וואָס ס'ווערט נתקדש די כלי [בקדושת הגוף, להיות כלי שרת. ואמרו כין] בימי משה איז מ'שיחתן מְקַדְּשֵׁן, און מכאן ואילך איז עבֻדָּתָן מְחַנְכֶּתָן, [ווען] מ'האַט מחנך געווען די עבודה, אַז מ'האַט עס אָנגעהויבן צו נוצן צו דער עבודה וואָס ס'איז געמאַכט געוואָרן, דעם האָט עס מקדש געווען [בקדושת הגוף], האָט עס באַקומען די קדושה, האָט עס געהייסן פון די כלי קודש.

מג

אבל בגמרא דמנחות הקשה "רבי" על זה, דלסוטה ולחמי תודה לא היו צריכין כלי שרת לקדשם. ומתירן "רבי שמעון ברכי", דהכלי של חצי לוג הוצרכו למדוד בה השמן לכל נר שבמנוחה. ועל זה ענה "רבי" ואמר לו נר ישראל בן חיה פרעגט די גמרא^{לז}, וואָס האָט מען געדאַרפט אַ חצי לוג, [אם לצורך חצי לוג של מין סוטה, די מי סוטה איז דאָך נישט געווען קודש, וואָס האָט מען געדאַרפט האָבן די

^ל במשנה מנחות מה היתה משמשת, רביעית מים למצורע, ורביעית שמן לניזיר. חצי לוג מה היה משמש, חצי לוג מים לסוטה, וחצי לוג שמן לתורה. ובלוג היה מורד לכל המנחות, אפילו מנחה של ס' עשרון נותן לה ס' לוג וכו'. למנוחה חצי לוג לכל נר.

^{לז} בגמרא שם (פח:): חצי לוג מה היה משמש. יתיב רבי וקא קשיא ליה, חצי לוג למה נמשח. אי סוטה, חוץ הוא [כן הוא גירסת רש"י, ופירש"י: אי חצי לוג של מי סוטה, חוץ הוא, שהיה משקה אותה בחוץ בשער נקנור ולא היה צריך להכניס המים בעזרה ולקדשם בכלי]. אי תורה [פירש"י: אי למדוד בו חצי לוג שמן לתורה, כדי שיתקדש השמן ויתקדשו החלות אגב השמן, לכך לא צריך, כין לחמי תודה בשחיטת תורה הוא דקדשי. אמר ליה ר' שמעון ברכי, שבו היה מחלק חצי לוג שמן לכל נר ונר. אמר לו נר ישראל כך היה [פירש"י: שמיטלו שיפה השיבן].

מדה אויף דעם, מ'האָט געקאָנט מעסטן [גם בכלי חול], דאָס האָט דאָך נישט געהאַט קיין קדושה. און לחמי תודה גייט אַרויף [די קדושה], ס'ווערט נתקדש מיטן [שחיטת] קרבן תודה, האָט אויך נישט אויסגעפעלט קיין חצי לוג [של כלי שרת, בכדי לקדשם בן]. רבי האָט געפרעגט דאָרט די קשיא.

האָט אים רבי שמעון ברבי געענטפערט, מ'האָט עס געדאַרפט האָבן צו די מנורה, צו מעסטן אַ חצי לוג [שמן לכל נר ונר]. האָט ער אים געענטפערט נר ישראל כן היה.

מד

אזוי טרעפט מען איין מאָל אין די גמרא [הלשון נר ישראל כן היה].

מה

וכעין זה מצינו בגמרא דערכין, שרבי רצה לקדש החודש, והוקשה לו איך אפשר שלאחר שעשה מ' חרשים חסרים, וחסר לו ג' ימים, עדיין חל מולד הלבנה ביום שרצה לקדש, ולא נתאחר המולד בג' ימים. והשיב לו רבי שמעון ברבי, כי אשתקד היתה מעוברת, וגם היו חרשים מלאים, וממילא עולה יפה החשבון. ועל זה גם כן ענה "רבי" ואמר לו נר ישראל כן היה

דערנאָך איז דאָ אין ערכין (י.) איז דאָ אַ גמרא אויך אזוי²⁶, [און] רבי האָט געפרעגט, ער האָט אָנגעקוקט, מ'האָב מיר געמאַכט ט' [חדשים] חסרים, און אַצינד איז געפאלן ראש חודש אין די [יום] מילוי הלבנה, וויאזוי קען דאָס זיין, לויטן חשבון פעלט דריי טאָג פונעם קביעות החודש וואָס די לבנה האָט נישט געדאַרפט צו קומען.

האָט אים רבי שמעון ברבי אויך געענטפערט [על קושיתו, כי] אפשר האָסטו געמאַכט, דאָס פריערדיגע יאָר איז געווען אַ שנת מעוברת, און ס'איז געווען עפעס [חדשים] מלאים, איז עס געווען, האָט זיך אויס[געגראָד], זענען זיי געווען - איינס פאַר דאָס אַנדערע - דריי טאָג געריקט די לבנה פריער. האָט ער אים אויך געענטפערט נר ישראל הכי הוה, כן היה.

מו

ורש"י הסביר מה שאמר לו רבי נר ישראל כן היה, שאמר לו קילום ושבת על שיפה השיב לו על קושייתו רש"י [במנחות וערכין] טייטשט נר ישראל, האָט ער אים געענטפערט האָסט זייער גוט געזאָגט, אַ גוטן הסבר. [ואמר לו אתה] מאורן של ישראל, אַ תואר, אַ שָׁבַח.

מז

ובתום' הוסיפו דביון שהמדובר היה מעניני אורה, דהיינו במנחות מן המנורה, ובערכין מן הלבנה, קראו בתואר "נר ישראל" זאָגט תוספות, תוספות זאָגט אין מנחות²⁷, פאַרוואָס האָט ער עפעס גראָד דאָ געזאָגט דעם שָׁבַח [לקרותו בתואר 'נר ישראל'], ביי די צוויי זאָכן. [והלא] אַסאַך מימרות זאָגט רבי שמעון ברבי.

²⁶ בגמרא ערכין (ט: י.): דתניא מעשה ועשה רבי תשעה חסירים, ונראה חודש בזמנו, והיה רבי תמיה ואומר עשינו תשעה חסירין ונראה חודש בזמנו [פירש"י]: ונראה חדש לבנה תשרי בזמנו, ביום קביעות ראש השנה. והיה רבי תמה, לפי שהיה לאַחר הלבנה שלשה ימים, שהרי הקדימו הקביעות שלשה ימים. אמר לפניו ר' שמעון בר רבי, שמא שנה מעוברת היתה, ועיבור שנה ל', אישתקד עשינו שניהם מלאין, דל תלתא לבהדי תלתא וקם ליה בדוכתיה, אמר ליה נר ישראל כן הוה [פירש"י]: נר ישראל. שאתה מאיר עיני חכמים.

²⁷ בתוספות שם: נר ישראל כך היה. כאן [במנחות] ובפרק שני דערכין (י.) קרי ליה נר ישראל, גבי מעשה ועשה רבי תשעה חסירין ונראה חודש בזמנו. ומפרש הרב רבינו חיים, ומפרש דאיידי במידי דאורה, כגון הכא בנרות, והתם בלבנה.

זאָגט תוספות ווייל דעס שמועסט פון "אור", דעס [במנחות] שמועסט פון די "מנורה", און יענעס [בערכין] שמועסט פון די "לבנה", ס'איז דאָך אַלעס עניני אורה, איבערדעם האָט ער אים געזאָגט דאָ נר ישראל. אזוי זאָגט תוספות.

מח

וצריך עוד הסבר, דהלא גם כשאמר שאר דברי תורה, היה נרן ומאורן של ישראל, ולמה דוקא בשני דברים אלו כינה לו כן דארף מען נאָך אַלץ פאַרשטיין, נר ווייל ער האָט געשמועסט פון די מנורה? און אז ער האָט געזאָגט אַן אַנדערע הלכה, נישט פון קיין מנורה, איז ער נישט געווען קיין "נר ישראל"? כ'מיי, וואָס איז ער דען דאָ מער [נר ישראל].

מט

ובפשטות יש לומר, דבכל מצוה שהאדם עוסק בה נשפע לו מלמעלה מעין בחינה זה, ולכן אף שכל התורה נקרא אורה, מ"מ כשעסק בפרטיות בעניני נרות ומאורות, נשפע לו מלמעלה מעין אותה הבחינה של אורה, ולכן דייקא בזה קראו נר ישראל סיידן איך וועל זאָגן אפשר [בהסבר הענין לדרך התוספות, אַז] יעדע זאָך וואָס מ'איז עוסק, ווערט נשפע מלמעלה 'די' בחינה.

[ולכן מכיון] ער האָט עוסק געווען אין נרות, אַ דבר שיש בו אורה, הגם ס'איז דאָך [גם כשעסק בשאר ענינים] געווען תורה אור (משלי ה, כג), אין אַלעמען איז די השפעה [של אורה, בכל ענין שבתורה], אָבער יעדעס [ענין] האָט דאָך בפרטיות, יעדע מצוה, און יעדע זאָך וואָס מ'טוט פאַר דעם רצון הבורא, האָט דאָך אויבן בשרשן של דברים אַן השפעה, [וממילא היות] ער האָט געשמועסט פון מאורות, איז געוואָרן אַן השפעה [של אורה עליו], האָט ער געזאָגט נר ישראל. אזוי קען זיין זעט אויס דער פשוט'ער תירוק.

נ

אבל מ"מ נראה לפרש עוד בזה, דרמז לו בזה רמז נפלא על ענין "נר חנוכה" [נאָר] אף על פי כן [נראה להוסיף עוד ביאור] מ'זאָל פאַרשטיין וואָס ער האָט געזאָגט נר ישראל. קען זיין ס'ליגט אין דעם אַ רמז נפלא [על ענין נר חנוכה].

נא

ישוב קושיא ח (על תירוץ מהרש"א) על פי הגמרא דמנחות (באופן א) דלכאורה קשה האיד הותר להם להדליק בפחות מכחצי לוג, בלילה היותר ארוכה [דהנה] איך האָב דאָך פריער (באות לה-לט) געפרעגט די קשיא, וויאָזוי האָט מען געקענט, וויאָזוי האָט מען געמעגט נעמען [להדליק המנורה] אַז ס'איז טאַקע נאָר געווען [פחות מכשיעור].

דער מהרש"א זאָגט אַז מ'האָט נישט געקאָנט צינדן בטהרה נאָר אין אַ [שברין כלי חרס וואָס ס'האָט נישט קיין חצי לוג, און ס'איז געווען דעמאָלטס די לאַנגע נאַכט וואָס מ'האָט געמוזט האָבן אַ חצי לוג, און ס'האָט 'דאָך' געברענט אַ גאַנצע נאַכט. ס'איז געווען מילא טאַקע אַ נס [וכדברי מהרש"א], אָבער [מעיקרא בשעת עריכת המנורה קשה דהלא] אין סומכין על הנס, מ'טאָר דאָך נישט [ליתן במנורה פחות מכשיעור

הדלקת כל הלילה], לכתחילה מוז מען דאך עס 'אָנפאַרן' [=אַנגרייטן, כשיעורו, דאמרה תורה] תן לָהּ כְּדֵי מִדְתָּהּ.

נב

אבל לפי האמור בגמרא דמנחות, שהיה בבית המקדש כלי שרת של חצי לוג, לצורך זה של מדידת השמן לכל נר שבמנורה. ו"ל דכלי זה נשאר בטהרה, ולא חיפשו אחריו היוונים לטמאו, ואולי אף היה בביתו של כהן ולא במקדש. והפך שמצאו היה בו פחות מחצי לוג, אבל קודם שנתנו השמן בהמנורה, נתנוהו לתוך הכלי שרת שנתקדש לצורך זה, ושם כבר נכנס בו הברכה ונעשה חצי לוג, ומה ידעו ברוח קדשם שהגיע זמן הנס המקובל בידם ותכנס הברכה גם בהמנורה שתוכל לדלוק כל הלילה אף בפחות מחצי לוג, וממילא נמצא שנתנו בהמנורה כדי מדה להדלקת כל הלילה אף בפחות מחצי לוג.

[נאָר] ס'קען זיין אזוי:

דעס האָט מען דאָך געמוזט געבן [השמן תחילה בתוך כלי שרת המיוחד לכך], אַ כלי איז דאָך געווען פון אַ חצי לוג, [וואָס] ס'איז נתקדש געוואָרן אויף 'דעם' [כמבואר בגמרא מנחות דלעיל], דאָס האָט מען געברויכט האָבן [הכלי של חצי לוג] מ'זאָל דאָס מעסטן [השמן לכל נר ונר].

[והנה היוונים] זיי האָבן זיך נאָר פאַרלייגט אויף די שְׁמָנִים, [און] אויף דער מְנוֹרָה, זיי האָבן געוואָלט מבטל זיין די מצות הדלקת נרות^ל. [אַבער] די כלי [של חצי לוג המיוחד למדידת השמן], קאָן זיין איז געלעגן גאָר ביי אַן אַנדערן, איז געלעגן גאָר אינדערהיים, ביים כהן אינדערהיים צי וואו, די כלי.

היצט איז רעכט, האָט מען עס קודם גענומען אין דער כלי, [שהוריקו הפך שמן שמצאו, בתוך הכלי של חצי לוג].

און זיי זענען דאָך געווען ברוח קדשם האָבן זיי דאָך געוואוסט אַז ס'דאָרף נאָכקומען [הנס חנוכה], דעס נס ברויך נאָכצוקומען. ס'איז דאָך שוין געווען מובטח נאָך פון אהרן הכהן^ל, [ווען] דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט לגדולה מזו אתה מתורן (תנחומא ורש"י ריש בהעלותך), האָבן זיי געוואוסט ס'וועט קומען אַ נס.

נאָר על פי הלכה [הלא] אין סומכין על הנס, האָבן זיי עס קודם אַריינגעטון אין 'דער' כלי, און דאָרט איז שוין געשען די ברכה, און די כלי איז פיל געוואָרן. ס'איז נישט געווען קיין גאַנצער [חצי] לוג [מתחילה, בתוך הפך שמצאו], און די כלי איז פיל געוואָרן [עס חצי לוג, ומה ראו שכבר נכנס הגיע שעת הברכה שהיתה קבלה בידם מן אהרן הכהן].

און פון דער כלי האָט מען 'געשיט' אין דער מנורה אַריין, [ובאותה שעה] האָט מען שוין געזען אַז ס'קומט אַריין די ברכה [בתוך הכלי], ממילא האָט מען זיך סומך געווען [ליתן במנורה פחות מכשיעור, דכיון שהברכה שורה, תשרה הברכה גם בהמנורה שתספיק אף פחות מכשיעור להדלקת כל הלילה]. און דערנאָך האָט עס געברענט [טאָקע די גאַנצע נאָכט, ווייל] דערנאָך איז אַריינגעקומען אינגאַנצן די ברכה. [וועשו כן על הסמך שמתחילה] האָט מען שוין געזען, מ'האָט שוין פריער געזען אַז ס'קומט אַריין די ברכה. [ומישוב מה שהקשינו (בקושיא ח) על המהרש"א].

^ל כמבואר בברייתא המובא בב"ח (או"ח סימן תרע) וז"ל: כדתניא בברייתא שגזר עליהן אותו הרשע לבטל התמיד, ועוד אמר להם מצוה אחת יש בידם אם אתם מבטלין אותה מידם כבר הם אבודין, ואיזה זה הדלקת מנורה שכתוב בה להעלות נר תמיד, כל זמן שמדליקין אותן תמיד הם עומדין כו', עמדו וטימאו כל השמנים, וכשהזירו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה', ע"כ נעשה הנס גם כן בנרות, תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה וכו'.

^ל כמבואר ברמב"ן ריש פרשת בהעלותך, בשם מגילת סתרים לרב נסים גאון.

נג

ישוב קושיא ח על פי הגמרא דמנחות (כאופן ב)

כיון שבהכלי שרת היה בו כשיעור חצי לוג, ונשאר בו מעט שמן לאחר שהדליקו בהמנורה, והיה הכלי מוכן להוסיף שמן אם יצטרך, על כן לא עברו בזה על מצות תן לה כדי מרתה

אפשר קען זיין [עוד תירוצי שלא עברו על תן לה כדי מרתה, ווייל] אַז דאָס איז מוכן [כל השיעור בתוך הכלי שרת של חצי לוג], אַז דאָס איז אָנגעגרייט דאָרטן בַּצְדָּה אויף דעם תכלית, האָט מען עס געקאָנט צושיטן [להוסיף עוד שמן במנורה באמצע הלילה, באם לא תספיק השמן להדלקת כל הלילה].

נד

על כל פנים די ברכה איז אַריינגעקומען פון פריער נאָך [בתוך הכלי שרת] (כאופן הראשון), און ס'איז געווען מוכן אַז שפּעטער, אַז טאָמער [חס ושלום לא יבוא הנס] זאָל מען עס אַריינשיטן ווייטער [לתוך המנורה, גם שאר השמן שבפך] (כאופן השני). אבל למעשה לא הוצרכו לכך, כי נכנסה הברכה לתוך השמן שבמנורה ודלקה כל הלילה. ומיושב היטב קושית הבית יוסף לדרך המהרש"א, וכן מיושב קושיא ח]. (ראה עוד להלן אות פ-פא)

נה

ישוב קושיא ו (כאופן ג)

בהפך שמצאו וכן בהמנורה עצמה לא היה שמן "אפילו" ליום אחד, אבל כשנתרבה השמן בתוך הכלי שרת, היה באותה כלי כשיעור להדליק יום אחד

[וכן מיושב סתירת השאלות, כי מעיקרא בפך לא היה שמן כשיעור יום אחד, ואח"כ בכלי שרת נתרבה לכשיעור יום אחד, ולמעשה בהמנורה עצמה שוב היתה פחות מכשיעור, ונמצא שצדקו שני הלשונות שבשאלות].

נו

ביאור לשון "נר ישראל" שבסוגיא דמנחות

הלשון "נר ישראל" הוא כינוי לנר חנוכה, שבא נתחזקה כח התורה, וסגולתה להביא אורו של משיח

היצט איז אַזוי:

חנוכה, דער אור התורה איז דאָך נתגלה געוואָרן דורכן נר חנוכה, אַזוי זאָגן זיי דאָך, אַזוי ברענגן זיי דאָך אַלע [ספרים], דער כח התורה איז געווען [בסכנה תחת היוונים, וכשנצחו החשמונאים נתחזק כח התורה].

[און] די גמרא זאָגט דאָך (שבת כג:) הרגיל בנר חנוכה^{לו} הוויין ליה בנים תלמידיו חכמים.

[ונמצא] דאָס פשטות [סגולת נר חנוכה] איז פון [אור] תורה.

און [בפנימיות הדברים יש בו הסגולה להביא אורו של משיח, כמו שנאמר] עֲרֻכְתִּי נֵר לְמִשְׁחִי (תהלים קלב, יז), [ופירשו חכמז"ל] בזכות אותו הנר הביא לכם מלך המשיח, אַזוי שטייט דאָך אין מדרש^{לי}.

^{לו} כן הוא גירסת הגמרא בעין יעקב (ויעי"ש הטעם בפירוש הר"ף, שעי" הנס חנוכה נתחזק כח התורה), וכן הוא גירסת הרא"ש (שבת פ"ב סימן ג). [ובגמרא שלפנינו איתא הרגיל בנר, ופירשו"י נר שבת וחנוכה. וכן בסור "אור" סימן רסג, וסימן תרעא] הביא כן להלכה, הן בנר שבת והן בנר חנוכה.

^{לי} בתנחומא תצוה (סימן ח): אמר ליה הקב"ה למשה, אמור להם לישראל, בְּנֵי, בעולם הזה הייתם זקוקים לאור בית המקדש ומדליקים נרות בתוכו, אבל לעולם הבא בזכות 'אותו הנר' אני מביא לכם מלך המשיח שהוא משול כנר, שנאמר (תהלים קלב, יז) שֶׁם אֶצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עֲרֻכְתִּי נֵר לְמִשְׁחִי. ובמדרש רבה (אמור לא, יא): אמר ר' חנין, בזכות להַעֲלֵת נֵר תָּמִיד, אתם זוכים להקביל פני נרו של מלך המשיח. מה טעם, שֶׁם אֶצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד וגו', ואומר (תהלים קכב, א) שְׁמִחְתִּי בְּאֻמִּים לִי בֵּית ה' יִלָּךְ.

[והיוצא מזה כי] דער "נר חנוכה", דעס איז דער "נר ישראל", דאָס "אידישע לעכט".

נז

ולכן כשהשיב לו ר' שמעון ברבי, שאותו כלי שרת השתמשו בו לצורך מדידת שמן לנר שבמנורה, אמר לו רבי "נר ישראל" כן היה, שעל ידי כלי זה היה הנס של "נר חנוכה" ביום הראשון, כי אלמלא כלי זה לא היו רשאים להדליק בפחות מחצי לוג איבערדעם, ווי ער [רבי] האָט געפרעגט [נחצי לוג מה היתה משמש, און] ווי ער [רבי] שמעון [בנו] האָט אים געזאָגט וואָס מ'טוט מיט דער כלי [שהוא כדי למדוד השמן לכל נר שבמנורה], זאָגט ער "נר ישראל" כן היה, 'אָזוי' איז געווען, 'אָזוי' איז געווען באַשאַפֿן געוואָרן דאָס "נר ישראל", דעס וואָס מ'האָט געמאַכט [היום טוב לח' ימים, דעס וואָס] ס'איז אַ נס געווען אפילו דעם ערשטן טאָג, איז געווען דורך דער כלי.

נח

איבערדעם האָט ער אים דאָס מרמז געווען מיט דעם, ליגט דאָס דער רמז [בלשון] נר ישראל. עקסטערדעם וואָס ער האָט עס אויף 'אים' געזאָגט [תואר שבח זה, שקילסו שיפה השיבו, טמון עוד בלשון זה] אַז ס'איז טאַקע מרמז אויף נר חנוכה. דורך דער כלי וואָס ס'איז געווען דאָרט אָנגעגרייט, האָט מען געקענט אויספרובירן פריער, [און] מ'האָט שוין געזען דאָס נס אַז ס'איז אַריינגעקומען [הברכה בתוך הכלין], ממילא האָט מען געקאָנט [להדליק המנורה אף בפחות מכשיעור], איז געווען אַ נס אפילו דעם ערשטן טאָג אויכעט.

[וממילא] איז צוגעקומען [נאָך] אַ "נר" [חנוכה], אַז נישט העט נאָר גיווען געווען זיבן נרות [בז' לילות שמוסיפין והולכין בהם, ועי' ניתוסף להיות ח' ימים, ונמצא] ס'איז צוגעקומען אַ נר ישראל, דאָס ערשטע נר איז צוגעקומען דורך דער כלי. איבערדעם איז דאָס דער רמז אין דעם.

נט

הקדמה לביאור לשון "נר ישראל" שבסוגיא דערכין
(עד אחר אות עד)

וואָס טוט זיך דאָרטן מיט [רמז הלשון "נר ישראל" בסוגיא דערכין בענין] קידוש החודש.

ס

[יש לומר על פי וואָס] איך האָב שוין אַמאָל געזאָגט לאַנגלעך, אַקעגן דעם טורי זהב'ס קשיא'ל, איך האָב פאַרענטפערט מיט דעם [נאָך] אַסאָך ענינים, [כגון קושית הבית

ובבני יששכר (כסלו טבת ב, טז): עוד אמר הרב הקדוש מהר"פ [מקאריץ] צדוק"ל (מדרש פנחס, אות א) שבכל חנוכה בשעת הדלקת הנרות נתגלה האור הגנוז, והוא אורו של מלך המשיח, עד כאן דבריו. ונראה לי רמז הדבר על פי דברי התורה, כפי מה שדרשו חז"ל (בראשית רבה ב, ד) וכו' ורוח אֱלֹקִים מְרַחֶפֶת וכו' (בראשית א, ב) וזהו רוחו של מלך המשיח, וסמך ליה ויאמר אֱלֹקִים יְהי אור, הנה היא בריאת האור הראשון שנגזר. והנה כבר כתבנו (בני יששכר שם ב, ח) שעל כן קראו לימים האלה "חנוכה", לשון חינוך (כמו שמחנכין הנערים למצות קודם הזמן של החיוב כדי שיכירו וידעו בעת החיוב), שהוא חינוך להגאולה שתהיה אחר מפתל מלכות הרשעה, ועל כן נעשה הנס באור ההוא אור הגנוז, מעין אור העתיד אור של מלך המשיח, אור הגנוז שיתגלה בשלימות במהרה בימינו. והוא ברמז הכתוב (תהלים קלב, ט) כְּהִנֵּה הַחֲשׂוֹמֵנָיִם יִלְבְּשׁוּ צֶדֶק מַלְכוּת לְשַׁעֲתָהּ, וְחֲסִידֶיהָ יִרְנְנוּ בַּהֲלָל וְהוֹדָאָה. [ומסיים] (שם, יז) שֶׁם אֲצִמִּית קֶרֶן לְדָוִד, היינו אור של מלך המשיח דקאתי מבית דוד, וזהו שמסיים (שם) עֲרֹכְתִי נֵר לְמִשְׁחִי וכו', הבן הדבר.

ל"ח עיין באורך בדברי יואל לחנוכה אות נב. ועע"ש באות נא.

ל"ט אולי הכוונה לקושית הטורי זהב באו"ח סימן תרפ"ב (ס"ה) שעמד על כפל הלשון "בימים ההם בזמן הזה". ולדרכינו להלן אתי שפיר, שבא להורות כי גם עצם "זמן הזה" של כ"ה כסלו, נעשה אז בימים ההם בשעת הנס,

וכמו שמבאר רבינו לקמן בדיוק הלשון ופורקן "כהיום הזה".

יוסף וסתירת השאלות, וגם לבאר הלשון] וְלַעֲמֹךְ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפְרִקָן כְּהִיּוֹם הַזֶּה, וּוָאסְ אִיז דַּעַר "כְּהִיּוֹם הַזֶּה".

סא

מובא בספרים שהיוונים רצו לבטל חודש שבת ומילה, ולכאורה מהו הכוונה בביטול החודש

[וביארתי דהנה] שטיין שטייט דאָך (במגילת אנטיוכס) אַז זיי [היוונים] האָבן זיך פאַרלייגט, זיי האָבן מבטל געווען שבת און חודש און מילה.
מילא מילה, [מובן כי] מ'האָט נישט געלאָזט מ'ל'ע זיין.
און שבת, [שלא הרשו לשמור את השבת].

[אָבער מיט] וואָס האָט מען מבטל געווען חודש.

די קרבנות [של מוסף ר"ח] האָט מען דאָך [ממילא] נישט מקריב געווען, מ'האָט דאָך נישט געקאָנט זיין מקריב זיין קרבנות [באותן זמנים], מ'האָט דאָך נישט געקאָנט קומען אין בית המקדש אַריין [ונתבטלו אז מכל הקרבנות ולא רק של ראש חודש].
[און] ווייטער וואָס דען [במה ביטלו את ראש חודש], זיי האָבן נישט געלאָזט זאָגן יַעֲלֶה וַיָּבֹא ?, כ'מיינ, וואָס איז געווען [ביטול] ראש חודש?

סב

וביאר החיד"א דהכוונה שלא הניחו לבית לקדש את החודש, ונמצא שלא היה יום ראש חודש, ולא שום יום בחודש

זאָגט דער חיד"א (ראש דוד, פרשת מקץ) אַז זיי האָבן מבטל געווען "קידוש החודש" [על ידי בית דין].

[און] אַז ס'איז נישטאָ קיין קידוש החודש, איז דאָך נישטאָ קיין ראש חודש, איז נישטאָ קיין מועדים אויך נישט.

דער רמב"ם זאָגט דאָך (ספר המצות, עשה קנג) אַז ס'איז ביטול האומה, אַז ס'איז נישטאָ קיין מועדים.

וואָרן אַז מ'איז נישט מקדש החודש איז נישטאָ קיין ראש חודש, איז נישטאָ קיין 'טעג' אין חודש, איז נישטאָ גאַרנישט.

סג

והנה הרמב"ם כתב שאם היה החודש העבר מלא, וקידשו ביום ל"א, ואחר כך באו עדים שנראית הלכנה ביום ל', ואפילו באו בסוף החודש, יכולין בית לקדש את החודש למפרע ביום ל', ויהא החודש העבר חסר

[והנה] דער רמב"ם פֿסק'נט אין הלכות קידוש החודש^ב, אַז [אויב] בית דין האָט מקדש החודש געווען ביום ל"א [ונמצא שחודש העבר היה מלא], און דערנאָך איז געקומען ווען ס'איז שוין אינמיטן חודש, איז געקומען עדות און זיי האָבן געזאָגט זיי האָבן געזען ביום שלשים די לבנה. ברענגט ער, זאָל מען זיי, מאיים זיין אויף זיי ווי ווייט מעגליך, ווייל מ'האָט שוין מקדש געווען [ביום ל"א]. און טאָמער אַז ס'גייט

^ב ברמב"ם (קידוש החודש ג, טו-י): בית דין שיטבו כל יום שלשים ולא באו עדים, והשכימו בנשף ועיברו את החודש כמו שבארנו בפרק זה, ואחר ארבעה או חמשה ימים באו עדים רחוקים והעידו שראו את החודש בזמנו שהוא ליל שלשים, ואפילו באו בסוף החודש, מאיימין עליהן איום גדול, ומטריפים אותם בשאלות ומטריחין עליהן בבדיקות ומדקדקין בעדותן, ומשתדלין בית דין שלא יקדשו חודש זה, הואיל ויצא שמו מעובר. ואם עמדו העדים בעדותן ונמצאת מכוונת, והרי העדים אנשים ידועים ונבונים ונחקרה העדות כראוי, מקדשין אותו, וחוזרין ומונין לאותו החודש מיום שלשים, הואיל ונראה הַרְחָק בלילו. ואם הוצרכו בית דין להניח חודש זה מעובר כשהיה קודם שיבאו אלו העדים, מניחין, וזה הוא שאמרו מעברין את החודש לצורך. ויש מן החכמים הגדולים מי שחולק בדבר זה, ואומר לעולם אין מעברין את החודש לצורך, הואיל ובאו עדים מקדשין ואין מאיימין עליהן.

נישט, מוז מען עס צוריקשטעלן [דיום ל' יהא למפרע ר"ח, ויהא נמצא שהחודש העבר הוא חסר], אפילו [כשכבר עומדים] בסוף החודש [הבא], אפילו בסוף החודש, אַז מ'הָאָט זיך טועה געווען און מ'הָאָט אַנדערש [קובע געווען] וואו ס'איז געווען [לפי עדי הראיה], איז מען צוריק מחדש [למפרע], און מ'ציילט למפרע פונעם [נייעם] יום ראש חודש [דהיינו מיום ל' לחודש העבר].

סד

ואם כן לפי האמור שלא יכלו לקדש את החודש בימי היוונים, אם כן כשנצחו את היוונים בסוף חודש כסלו, בעל כרחך קידשו או למפרע את ראש חודש כסלו, ואז נקבע שאותה לילה הוא יום כ"ה כסלו

היצט איז אַזוי, אַז זיי האָבן נישט געקאַנט מקדש החודש זיין [בימי גזירות היוונים], האָבן זיי דאָך דעמאָלטס אין יום כ"ה [לחודש כסלו כשנצחו החשמונאים] מקדש החודש געווען [למפרע את החודש כסלו]. קומט אויס ביז דעמאָלטס [וויבאַלד] ס'איז נישט געווען קיין ראש חודש, איז נישט געווען קיין כ"ה לחודש, די גאַנצע זאַך איז נישט געווען בעולם, און 'זיי' האָבן הערשט געמאַכט אַ [יום] כ"ה [כסלו, בסוף החודש, ע"י שקידשו את ראש חודש למפרע].

סה

ולוח אומרים ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כְּהִיּוֹם הַזֶּה, שגם "היום הזה" עצמו נעשה או בעת התשועה הגדולה

[ובזה פירשתי נוסח ההודאה] וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפּוֹרְקָן כְּהִיּוֹם הַזֶּה, טאַקע דעם גאַנצן "טאָג", דער גאַנצער טאָג איז געמאַכט געוואָרן דעמאָלטס, ס'איז גאַרנישט געווען קיין יום כ"ה [ביז דעמאָלטס].

סו

מצינו במשנה וגמרא, שאמר רבן גמליאל פעם בא בארוכה ופעם בא בקצרה, שלפעמים בא הלכנה החדשה במהירות, אף שאינו לפי החשבון

[והנה] די גמרא זאָגט (ראש השנה כה.)^{מא}, רבן גמליאל האָט מקדש החודש געווען, [כשבאו העדים] און האָט מען געזען די לבנה. און רבי יהושע האָט געזאָגט, ווי קאָן מען זאָגן למחר כריסה בין שיניה אַז זי האָט געהאַט אַ קינד [נישט לאַנג צוריק], און ער האָט נישט געוואָלט אָננעמען [העדים]. זאָגט די משנה, האָט ער [רבן גמליאל] געזאָגט כך מקובלני, פעם בא בארוכה ופעם בא בקצרה.

^{מב} במשנה ראש השנה (כד: כה.): מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב, אמר רבי יוחנן בן גורי עדי שקר הם. כשבאו ליבנה, קיבלן רבן גמליאל. ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו, ובליל עיבורו לא נראה, וקיבלן רבן גמליאל, אמר רבי דוסא בן הורכנס עדי שקר הן, היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה, אמר לו רבי יהושע רואה אני את דבריך. שלח לו רבן גמליאל, גורני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעוטיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך וכו'.

ובגמרא שם: תניא אמר להם רבן גמליאל לחכמים, כך מקובלני מבית אבא פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה [שלפעמים שהלבנה בא בדרך קצרה, ויכולין לראותה בפחות מכ"ד שעות]. אמר רבי יוחנן מאי טעמא דבי רבי, דכתיב (תהלים קד, יט) עֲשֵׂה יָרֵךְ לְמוֹעֲדִים שְׁמֵשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ, שמש הוא ידיד מבווא ירח לא ידע מבווא.

רבי חייא חזייה לסיהרא דהוה קאי בצפרא דעשרים ותשעה שקל קלא פתק ביה אמר לאורתא בעינן לקדושי כך ואת קיימת הכא זיל איכסי אמר ליה רבי רבבי חייא זיל לעין טב וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים.

סז

ונתקשו המפרשים האך אפשר להיות כן, והלא כללא אית לן דצריך להיות הלבנה מכוסה ונעלם בין חודש לחודש, למשך כ"ד שעות

פרעגן זיי דאך אלע^{מב}, ס'האלט נישט אויס. לויט וואס מ'האט געזען [הלבנה הישנה בשחרית], האלט נישט אויס [שיראו הלבנה חדשה בערב, שהרי כ"ד שעות צריך להיות הלבנה מכוסה קודם המולד].

דער רמב"ם אליין (בפירוש המשניות ראש השנה ב, ח) פלאגט זיך אויך^{מב}, וויאזוי קאן זיין. [דלכאורה] דער פעם בא בארוכה ופעם בא בקצרה האלט נישט אויס [לפי חשבון מהלך הלבנה].

סח

וביאר הקדושת לוי, דהחשבון הוא רק לפי הטבע המסודר, אבל כשרוצים בית דין לשנות לקדש החודש ביום אחר, או ע"ז משנתה הטבעיים, וכל הילוך הלבנה משנתה לפי הקביעות שקבעו הבית דין

זאגט דער קדושת לוי^{מד} [לבאר הענין כך]:

זאגט ער, ביי קידוש החודש [שטייט בגמרא] (ראש השנה שם) אַתם אפילו שוגגין אפילו מזדיין, [ויממלא] אַז זיי האבן עפעס געזאגט [שהיום ראש חודש] איז עס טאָקע צוריק געוואָרן, אפילו די לבנה איז שוין געגאנגען [להלאה, הרי היא חוזרת למקום שצריכה להיות לפי קביעות הבית דין].

ברענגט ער [מה שאמרו בגמרא שם] (הובא בסוף הערה מו), רבי חייא האט איינמאָל געוואָלט מקדש זיין די לבנה, האט ער געזען די לבנה איז אינדרויסן, שָקָל קָלָא פָתַק בִּיה [נטל פיסת טיט וְזָרְקָה כנגד הלבנה], האט ער געזאגט [להלבנה] גיי דיר צוריק, אונז דאָרף מיר מאַרגן מקדש החודש זיין, און ס'איז צוריק געגאנגען [וְאָזְלָא וַאֲפִסְיָא. אָמַר רַבִּי לְרַבִּי חֵיָא זִיל לְעִין טָב וְקִדְשִׁיהּ לִירְחָא].

[וכן מצינו] ס'שטייט דאך (ירושלמי גדרים פ"ו, סוף ה"ח) [שעל זה נאמר] לָקַל גִּמְרַ עָלֵי (תהלים נז, ג), ווייל ס'איז דער יום החודש' [נקבע גם במציאות הטבע כפי קביעות הבית דין], שיפּורא

^{מב} עיין באורך בספר המאור, ומלחמות, והשגות הראב"ד על הרי"ף (ראש השנה כה).

^{מב} בפירוש המשניות להרמב"ם (ראש השנה ב, ח): ושמן תחשוב באמרם ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב, מה שחושבין הטפשים שהאמינים בשני הדברים והיה אצל רבן גמליאל אפשר שיראה הירח במזרח קודם הנץ החמה ובו ביום שיראה בעצמו במערב אחר שקיעת החמה, וזה מן הנמנע בתכלית המניעות, לא יתחייב בשום פנים, ואין מאמין זה אלא אדם עם הארץ טפס בתכלית הטפשות, לא ירגיש מן הגלגל אלא כמו שירגיש השור והחמור. וכל מה שנפל בדמיון מזה, הוא אמרם בגמרא אמר להם ר"ג לחכמים כך מקובל אני מבית אבי אבא פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה, וענין זה המאמר, כי הזמן שיש בין קיבוץ השמש והירח ובין ראייתו, ישתנה שינוי גדול כפי מהירות הירח והתמהמהות, וכפי רוחבו בצפון ובדרום, וכפי ערך מערכי המזל שהוא בו וקוצר מערכיו, וכפי שינוי תנועת השמש, ומפני אלו השינויים כולם שהם מחייבים קוצר הזמן שיש בין הקיבוץ וראייתו וארכו, אמר פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה, ומי שלמד בחכמת התכונה יודע כל מה שאמרת. ורבן גמליאל לפי שדקדק זה הענין, ידע שאפשר שיראה באותו הלילה, וקיבל דבריהם באמרם ראינוהו ערבית במערב, ולא השגיח לאמרם שחרית במזרח, כי התורה לא הטריח אותנו לשאול העדיות על ראייתו שחרית, ולא היתה אמונתו שכזו, אבל האמין שנראה להם דבר בדמות ירח ולא היה כן, כי מן הנמנע ראייתו בבוקרו של אותו היום, ולפעמים יצטייר באור צורת ירח כמו שאמרנו וכו'. וכאשר קבל ר"ג עדותן שנראית ערבית, הרחיקו חכמים זה הדבר, לפי שלא היה בין הראייה ובין הקיבוץ זמן הראייה לפי חשבונם הגדול, והוא הודיעם העיקר ואמר פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה, וכן יפרש מי שיבין וישכיל אצלו הכרה אנושית וכו'.

^{מד} בגמרא ראש השנה (שם): רבי חייא חזיית לסיהרא [ישנה], דהוה קאי בצפרא דעשרים ותשעה, שקל קלא [פיסת רגבים] פתק ביה, אמר לאורחא בעינן לקדושי כך ואת קיימת הכא, זיל איכסי. אמר ליה רבי לרבי חייא, זיל לְעִין טָב וְקִדְשִׁיהּ לִירְחָא, וְשָׁלַח לִי סִימָנָא דוּר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיִם.

גרים^מ (גדה לח.), [ולכן אמרו (ירושלמי שם) בבת ג' שנים ויום אחד שנבעלה], אַז ס'איז נתעבר החודש [ונמצא שלמפרע עדיין אינה בת ג'] איז בתוליה חוזרין, ס'ווערט נשתנה [טבע הבריאה והילוך הלבנה, לפי קביעות הבית דין].

סט

זאָגט ער [הקדושת לוי]^מ, דאָס איז דער פֿשט פעם בא בארובה ופעם בא בקצרה, אפילו ווען ס'ברויך צו גיין 'אָזוי', [אַבער] אַז דאָס בית דין איז מקדש החודש הייסט מען 'אָזוי' גיין, גייט די לבנה אַנדערש, ווערט אַן השתנות אין הילוך הלבנה, ס'ווערט אינגאַנצן נשתנה.

רבי יהושע האָט דאָס נישט געוואוסט אַז רבן גמליאל האָט גוזר געווען אויף די לבנה [שתשנה הילוכה], דאָס איז עס געווען [המעשה של ר"ג ור"י שם]. איבערדעם האָט ער [רבי יהושע] דערנאָך מקבל געווען וואָס מ'האָט געזאָגט בבית דינו של רבן גמליאל [ובא אצלו רבי יהושע ביום הכיפורים שחל בחשבונו, כי ידע] אַז ס'ווערט טאַקע נשתנה.

ער זאָגט מקום הניחו לי להתגדר בזה, דער קדושת לוי זאָגט דאָס.

ע

וממילא יש לומר רבזמן הנם, לפי חשבון הילוך הלבנה חל או ליל כ"ד, כי חודש חשון היה מלא, אבל כשיקדשו בית דין את החודש, והם ידעו כי הנם צריך להיות בליל כ"ה, קבעו למפרע את ראש חודש כסלו ביום ל', ונמצא שחשון היה חסר, ועי"ז נעשה או ליל כ"ה, ונשתנה גם הילוך הלבנה להיות נעשה או הלילה היותר ארוכה

מיט דעם קאָן זיין [בישוב קושית הבית יוסף, ובישוב סתירות השאלות].

לויטן חשבון פון די [הילוך] לבנה, האָט טאַקע אפשר נאָכנישט געדאַרפט זיין כ"ה, [לויט ווי] די לבנה איז געגאַנגען, אפשר איז טאַקע נאָך געווען כ"ד. און זיי זענען דאָך מקובל געווען אָבער, אַז דאָס דאַרף צו זיין [הנס חנוכה ביום] כ"ה לחודש.

^מ שהשופר שתוקעין בבית דין לקדש החודש, זה גורם שינוי בהטבעיים לענין וסת יום החודש.

^מ בקדושת לוי (כללות ימים טובים): משנה, ראיונה שחרית במזרח ערבית במערב, אמר רבי יוחנן בן נורי עדי שקר הם וכשבאו ליבנה קבלן רבן גמליאל. ואמרין בגמרא מאי טעמא דרבן גמליאל כך מקובלני מבית אבא פעמים בא בארובה ופעמים בא בקצרה וכו'. והנה כל המפרשים ובראשם הוא מאור עינינו הרמב"ם ז"ל, תמהו על זה, הלא אמרו חז"ל לעיל כ"ד שעות מיכסי סיהרא. ועיין בתוספות יו"ט, מה שמביא בשם הרמב"ם וכו'.

ונראה מדוע שפעמים היה הבית דין הגדול צריכין לעבר לחודש או לחסרו כפי שהיו רוצין הבית דין, כמו שאמרו חז"ל לעיל (ר"ה כ). בית דין מאיימין על עדות החודש שיאמרו ראיונהו אף על פי שלא ראו אותו, ובלבד שלא יהיה מחזי כשיקרא, שזה הדבר תלוי בבית דין כשהיה רצון לחסרו או לעברו. ולכן אמרו רבי תיא הנה קא חזי לסיהרא דקאי בצפרא בעשרים ותשעה, אמר לאורחא בעינא לקדושי ואת קאי הקא, זיל איפסייא וכו', ויש נוסח 'ואזלא ואיפסייא', ועיין רש"י זיל לעיין טב וקדשיה, דואג היה שלא ירגנו עליו בני עירו כשיקדשו למחר לפי שראו הישנה כל יום כ"ט כו'. והנה עבור שרבי חייא היה רוצה לקדש את החודש, היה מצוה את הלבנה לקסות, וכן עשתה הלבנה ואיפסייא, שבנ"י יש להם כח על מאור הלבנה ועל מאור החמה לעשות כרצונם. לכן אם צריכין בית דין לחסר החודש או לעברו, אזי נראית הלבנה שלא בזמנה או נתכסה הלבנה שלא בזמנה.

ועתה נראה, כמעשה של רבן גמליאל שהעידו לפניו שראו אותה שחרית במזרח וערבית במערב, היינו שרבן גמליאל היה רוצה לחסר את החודש, וצוה רבן גמליאל על הלבנה שתראה שלא בזמנה, ועשתה הלבנה רצון בית דין ונראית שלא בזמנה. נמצא לפי זה, שהקבלה דכ"ד שעות מיכסי סיהרא היינו רק כשאין צורך בית דין לחסרו או לעברו, אז עולם כמנהגו נוהג.

והנה קידוש החודש ב"ראש בית דין" תליא מילתא, ורבן גמליאל היה נשיא ועיקר קידוש החודש תלוי בו, וידע שצריכין לחסר החודש, וידע שצוה על הלבנה שתראה שלא בזמנה, לכן קבלן רבן גמליאל. אבל ר' יוחנן בן נורי לא ידע שצוה רבן גמליאל על הלבנה שתראה שלא בזמנה, ולכן אמר 'עדי שקר הם', דכ"ד שעות מיכסי סיהרא... ומקום הניחו לי מן השמים להתגדר בזה. [ועיין שם עוד בקדושת לוי באריכות].

וואָרן, אַזוי ווי ס'שטייט דאָך אין מדרש אין פסיקתא (ו, ה), אַז ווען מ'האַט אויפגעשטעלט דאָס משכן, איז עס פאַרטיג געוואָרן אין כ"ה לחודש [כסלח], האָט דער בורא כל עולמים געהייסן וואַרטן מיטן חינוך [המשכן] ביז צו ראש חודש ניסן, איז מען געווען שולדיג געבליבן [פאַר] כ"ה לחודש [כסלח], האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט איך וועל עס אים באַצאָלן [בימי החשמונאים] ביי חנוכת חנוכה.

עא

כ"ה כסלו, דעמאָלטס איז פאַרטיג געוואָרן דאָס משכן, דעמאָלטס איז נגמר געוואָרן מלאכת המשכן.

דאָס איז דאָך איינס פון די טעמים, דער טעם פאַרוואָס מ'דאַרף יאָ האָבן אַ סעודה [בימי חנוכה], וועגן ווייל ס'איז דער זמן וואָס ס'איז נגמר געוואָרן מלאכת המשכן^מ. און דאָס איז געווען כ"ה.

עב

האָבן זיי [החשמונאים] דאָך געוואוסט ס'ברויך צו זיין [הנס ביום] כ"ה, האָבן זיי מקדש החודש געווען [למפרע אויף מיט אַ טאָג פריער, ועשו חודש חשון חסר], און זיי האָבן געמאַכט [עס פאַר יום] כ"ה, איז דאָך די לבנה טאַקע אויך אַזוי געגאַנגען.

עג

ישוב קושיא ו (באופן ד)

אחר שקבעו החודש נעשה ליל כ"ה לילה היותר ארוכה, אבל מקודם לזה כשהיה ליל כ"ד לא היתה לילה היותר ארוכה איבערדעם קאָן זיין, [ליל] כ"ה איז געווען אַ לאַנגע נאכט [וכמבואר לעיל בשם התולדות, כי לפי קביעות אותה שנה היתה ליל כ"ה הלילה היותר ארוכה, וממילא] איז עס נישט דערגאַנגען [שיעור השמן להיות מספיק לכל הלילה].

און [אַבער] איידער זיי האָבן מקדש החודש געווען, איז [עס] געווען [ליל] כ"ד, דעמאָלטס איז נאָך געווען גענוג [שמן] קאָן זיין, [ווייל] אויף כ"ד איז געווען גענוג שמן, [נאָר] אויף כ"ה איז שוין נישט געווען.

עד

וממילא מיושב סתירת השאלות, כי מקודם כשהיה לפי החשבון ליל כ"ד, היה השמן מספיק ליום אחד, אבל לאחר שקבעו החודש נעשה ליל כ"ה ונשתנה מהלך הלבנה ונעשה הלילה ארוכה, או לא היה בו להדליק "אפילו" ליום אחד האָבן איך [געזאָגט], מיט דעם איז אויך פאַרענטפערט די סתירה [שבדברי השאלות]. קודם איז געווען אַז ס'איז געווען [גענוג שמן] ליום אחד, אַבער ווען ס'איז געקומען צום צינדן, איז שוין געוואָרן נאָכ'ן קידוש החודש, איז שוין די לבנה געגאַנגען אַנדערש, איז שוין נישט געווען נישטאָמאָל אויף איין טאָג.

אַז ס'איז די לבנה איז שוין [געגאַנגען אַנדערש], אַז ס'איז געוואָרן דער כ"ה לחודש, איז דער הילוך הלבנה מיט די שמש מיט די חמה האָט זיך דאָך אַלעס איבערגעדרייט, [וכדכתיב] (תהלים קד, יט) עֲשֵׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ, [וּדְרֹשׁוּ ר"ה]

^מ בשלחן ערוך (ארי"ח תרע, ב) כתב: ריבוי הסעודות שמרבים בהם [בימי חנוכה] הם סעודות הרשות, שלא קבעו למשתה ושמחה. ועל זה כתב הרמ"א: ויש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכה המזבח.

ועל זה כתב מהגן אברהם (ס"א ג): וכן משמע בדרכי משה משום דאיתא במגילת תענית ובמדרש בהעלותך שקבעו למשתה ושמחה, שנגמרה מלאכת המשכן בזמן הזה. וכן פסק בים של שלמה פרק ז' דבבא קמא סימן ל"ז, וב"ח.

שם) שמש ידע מבואר אבל ירח לא ידע מבואר, דפעם בא בארוכה ופעם בקצרה, ותלוי לפי קביעות הבית דין וכדברי הקדושת לוי]. [עד כאן], דאָס האָב איך שוין לאַנג געזאָגט.

עה

ביאור לשון "נר ישראל" שבסוגיא דערכין

בתוספות בערכין האריכו לעשות החשבון, דאף לאחר תירוצו של רבי שמעון ברבי, עדיין היה חסר יום אחד בין יום המולד ליום קביעות בית דין. אלא ש"מ"מ נקרא שנראה החודש "בזמנו", יען כי שינוי של יום אחד אין מכירין בו הבריות, ולכן עדיין נקרא זמנו

[ובזה נחזור לענינינו. דהנה] תוספות [בערכין] פרעגט די קשיא, דאָרטן וואו רבי שמעון ברבי האָט אים געמאַכט דעם חשבון [של שינוי הג' ימים למולד הלבנה, אין] תוספות רעכנט ער נאָך [כל החשבון], זאָגט ער ס'פעלט אַלץ אַ טאָג, אַ טאָג קומט אַלץ נישט גוט אויס, אַזוי מאַכט שוין תוספות דאָרט דעם חשבון. איז אַ קשיא [שעדיין היה נחסר יום אחד] מ".

ענטפערט תוספות, איין טאָג קאָן זיין מאַכט נישט אויס, ווייל אַזויפיל נעמט מען נישט אינאַכט [כשהוא] פריער, ס'איז געווען פריערער [קביעות ראש חודש מיום הילוך הלבנה] ...

זעט אויס אַזוי, אַז [נאָר] אויף דריי טאָג [להקדים], דאָס איז נישט פאַרהאַנדן. [משא"כ על יום אחד אין קפידא להקדים הקביעות מיום המולד].

עו

וביאור דבריהם, כי לשנות המהלך עם ג' ימים, זה אין בית דין רוצים לעשות, כי אז הוא כמו שידור המערכה באופן הניכר לעין הבריות, שאין רצונו יתברך לעשות כן. אבל ביום אחד שאין ניכר לבריות, אין שינוי המבעים ע"י בית דין נכנס בגדר שידור המערכה

[ובביאור כוונת התוספות] קאָן זיין אַזוי:

דעם אַז דאָס בית דין מאַכט [ראש חודש, ומשתנה הילוך הלבנה], שטייט דאָך [אַבער אַז] דער בורא כל עולמים וויל נישט לשדד די מערכה, קיין דבר פרהסיא איז מען נישט משרד מערכה [ע"י פירוש המשניות להרמב"ם, אבות ה' (ד)].

איבערדעם אין אַ דבר המדוד - האָב מיר דאָך פון דעם געשמועסט (בליל ב' דחנוכה) - קען מען אויך נישט ס'זאָל אַריינקומען די ברכה (כמבואר בתענית ה:), ווייל ס'איז ניכר [השינוי]. ווייל אַ זאך וואָס ס'איז בפרהסיא [אין רוצין מן השמים לעשות שינוי בהטבע]. אַבער אַ זאך וואָס מ'נעמט נישט אינאַכט, למשל אין אַ דבר שאינו מדוד, קען מען משנה זיין [ע"י שתכנס בו הברכה].

איבערדעם דריי טאָג אַז ס'זאָל ווערן אַזא גרויסע שינוי, פאַר די גאַנצע וועלט אַ שינוי, [אַז] די לבנה זאָל צוריק גיין, דאָס רופט זיך שוין אַ שידוד המערכה, און דעם טוט מען נישט. נאָר איין טאָג זאָגט דאָך תוספות נעמט מען נישט אינאַכט [דין] מענטשן, [וממילא] אַז מ'נעמט נישט אינאַכט, קען עס נשתנה ווערן דאָך [ע"י קביעות בית דין] מ".

מ" בתוספות ערכין (ט: ד"ה מעשה) האריכו בענין החשבון עיי"ש באורך, והקשו אמאי אמרו "ונראה החודש בזמנו" דהא אכתי לא הוי בזמנו. ותירצו וז"ל: ושמא נראה חודש "בזמנו" לאו דווקא, דביום שאחר קיבוע קרי ליה "זמנו", דבשביל איתור יום אחד המולד לקיבוע, אין בכך כלום, דלאו אדעתיהו דאינשי, הלכך כשהמולד למחרתו דקיבוע כמו בימא דקיבוע.

מ" וכענין זה כתב גם הקדושת לוי דלעיל, דבית דין לא היו משנים הילוך הלבנה רק כשהיו יכולים לעשות כן באופן מכסה ומוצע, שלא יכירו בו הבריות.

עז

ולזה כשהשיב לו רבי שלא חסר ג' ימים רק יום אחד, ועם יום אחד יכולין בית לשנות החדש על פי קביעותם. אמר לו "נר ישראל" בן היה, שכן היה גם בהנש של "נר חנוכה", שבת דין שינו או קביעות החדש עם יום אחד, וע"ז נעשה הלילה היותר ארוכה, והיה גם ביום ראשון

לפי זה איז גוט.

רבי שמעון ברבי האט אים דאָס געזאָגט [לרבי, שחשבון הילוך הלבנה אינו משונה מרצון בית דין עם שלשה ימים רק עם יום אחד, ועל כן יכול לקדש החדש כפי רצונן].
האָט ער [רבי] אים געזאָגט "נר ישראל בן הוה", "אָזוי" איז געווען ביים "נר ישראל", ביים נס חנוכה [דעס] **וואָס ס'איז דעם ערשטן טאָג געווען אַ נס, איז אויכעט געווען דורך דעם זעלבן חשבון**, [במה שבת דין שינו את מהלך הלבנה עם יום אחד].

עח

ואתי שפיר למה דייקא בב' סוגיות אלו, היה משבחו בתואר "נר ישראל", כדי לרמוז גם על הנר חנוכה איבערדעם ביי די צוויי מאָל [בסוגיא דמנחות, ובסוגיא דערין], **האָט ער אים געזאָגט [לשבחו בתואר] נר ישראל, וואָס דעם איז מרמז [אויך] אויפן נר פון חנוכה**.²

עט

ישוב שאר הקושיות

הקדמה לישוב קושיא א-ב

לפי האמור נמצא דלא הותר להם להדליק בפחות מחצי לוג, רק ע"י שידעו ברוח קדשם שתכנס הברכה בהשמן שבמנורה להיות דולקת כל הלילה, וגם עשו הבחנה לזה כמה שנתנו השמן לתוך הכלי שרת ונכנס שם ברכה, וגם היה הכלי מוכן הכלל לאָמיר צוריקקומען [לתרץ הקושיות שהתחלנו בהם].
יהיה איך שיהיה, לאָמיר זאָגן זיי האָבן קודם פרובירט [אם הגיע עת הברכה של הנס המקובל להם], זיי האָבן אַריינגעטון [את השמן] אין דער כלי [שרת של חצי לוג, לראות התחלת הנס]. אַז נישט, [איז שווער הלא] אין סומכין על הנס, קען מען נישט אַריינשיטן [השמן בהמנורה שהוא פחות מכשיעור] .. איך זאָל מיך פאַרלאָזן [על כניסת הברכה. אָבער] אַזוי אַז דאָס איז געווען דאָרט [שכבר נכנסה הברכה בכלי שרת], דאָס איז געווען אַ התחלה [של הנס, והיו יכולין לסמוך שתכנס הברכה גם בשמן שבמנורה].
דאָרף אויך נאָך האָבן אַ שטיקל הסבר וויאָזוי מ'האָט געמעגט, נאָר על כל פנים דאָך, 'עפעס' [א הסבר] קאָן זיין [לפי האמור].
[ועוד] קען זיין אַז ס'איז תן לה כדי מדתה, אַז ס'איז דאָרטן געוועזן [מוכן הכלי שרת, שאם יצטרכו להוסיף עוד שמן בהמנורה, יוסיפו מן הכלי]. (וכמובאר כל זה לעיל אות נא-נד).

פ

אבל הכל היה יען שידעו ברוח קדשם שתכנס הברכה בתוך שמן שבמנורה, או שידעו ברוח קדשם שצריך להיות הנס ביום כ"ה דייקא, ושכבר הגיע זמן הנס

על כל פנים [נמצא לפי האמור] די גאַנצע זאָך איז געווען, ווייל זיי האָבן געוואוסט "ברוך קדשם" [שבאותה לילה צריך להיות ענין הנס].
[והיינו לפי אופן השני בביאור לשון הגמרא דערין], ווייל זיי האָבן געוואוסט אַז ס'ברויך צו זיין [הנס דוקא ביום] כ"ה, [וכן לפי אופן הראשון בביאור לשון הגמרא דמנחות, ווייל] זיי האָבן

² ועיין בדברי רבינו ליל ו' דחנוכה תשי"ד (לשון קדשו מו, אות לה) שמבאר הטעם שרבינו הקדוש וחכמי המשנה העלימו ענין חנוכה, שמאחר שהיו תחת הרומיים היה צריך להיות הכל בהסתור גדול, ונזכר במשנה רק שני פעמים. ויש לציין דלפי דברי רבינו כאן מצאנו מקום שלישי שהתנא רבינו הקדוש הזכיר ענין חנוכה בדרך רמז.

געוואוסט אַז ס'וועט אַריינקומען די ברכה [בתוך השמן שבמנורה] און ס'וועט ברענען [כל הלילה]. אַנדערש האָט מען נישט [ווען זיך פאַרלאָזט, להדליק המנורה בפחות מחצי לוג].

פא

נאָר [כל השאלה והדיון לעיל היתה רק] וויאָזוי מ'האָט זיך 'געמעגט' סומך זיין [על רוח קדשם], וויאָזוי דאָס האָט געקאָנט זיין.

[על זה ביארנו (אות נא-נד) באופן אחד], ס'איז געווען קאָן זיין 'אחר הנסיון' איז דאָס געווען. [ובאופן שני] אפשר איז עס אין כלל [פון כל] הראוי לבילה אין בילה מעכבת בה (מנחות קג:), .. אַז ס'איז טאָקע נישטאָ קיין שמן [יותר], איז זיכער [אַז] דאָס טאָר מען נישט [להדליק בפחות מכשיעור], אָבער אַז דער שמן שטייט שוין דאָרט אָנגעגרייט [בתוך כלי המדידה], נאָר ס'איז נישט מחזיק [המנורה עצמה, שנעשית משברי כלי חרס, אַז מותר להדליק בה על סמך שאם יצטרכו יוסיפו נותן השמן מן הכלי, באמצע הלילה].

פב

ישוב קושיא א-ב

ולכן אומרים שהנם היה על ידי כְּהֵנִיף "הַקְדוּשִׁים", שראו כל הענין "ברוח קדשם", וממילא ע"ז היה גם כן ביום ראשון, ולכן הוא וְכָל מִצְוֹת "שְׁמוֹנֶת" יְמֵי חֲנוּכָּה, שקבעו ח' ימים לוי"ט ולא רק ז' ימים

איבערדעם זאָגט מען הַנֵּרוֹת הַלָּלוּ אָנוּ מְדַלִּיקִין עַל הַנִּסִּים שֶׁעָשִׂיתָ לְאַבְרָהָם עַל יְדֵי כְּהֵנִיף "הַקְדוּשִׁים", ווייל זיי האָבן געזען "ברוח קדשם" וואָס ס'וועט זיך טון, דורכדעם איז געווען וְכָל מִצְוֹת "שְׁמוֹנֶת" יְמֵי חֲנוּכָּה, וואָרן ווען נישט האָט דאָךְ נישט געקענט זיין [נס ביום ראשון], איז דעם ערשטן טאָג נישט געווען קיין נס, נאָר זיי האָבן געזען פאַראויס [שהגיע זמן הנס], האָבן זיי זיך פאַרלאָזט, האָבן זיי געמעגט דעם ערשטן טאָג אויך [אַנציינדן די מנורה בטהרה, בפחות מכשיעור חצי לוג].

און [וכן גם] פון אַלע טאָג האָט נישט געקענט זיין [נס בלא זה], וואָרן אַז ס'איז נישט געווען קיין שיעור, [לא היו רשאים להדליק גם בשאר הלילות, אם לא ע"י שידעו ברוח קדשם שתכנס הברכה בכל לילה].

על כל פנים דאָס גאַנצע [נס] איז געווען אינגאַנצן געבויעט אויף זייער "רוח הקודש".

פג

התחלה לישוב קושיא ג

נאָר דער אמת איז, וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים עֲמַדְתָּ לָהֶם בַּעַת צָרָתָם.

(המשך הענין באות צט, רק שמקודם חזר רבינו והוסיף על ענין דלעיל)

פד

עוד בישוב קושיא ח

הנם שאין לסמוך בעניני הלכה על רוח הקודש, מ"מ על בירור המציאות כתב החיד"א דשפיר יכולין לסמוך על רוח הקודש, ועל כן כיון שברוח קדשם ידעו שהמציאות יהיה כן שתתברר השמן, על כן היו מותרין לסמוך על זה להלכה שיתקיים הדין דתן לה כדי מדרתה אף בפחות מחצי לוג

קען זיין נאָך [מער] אפשר, לעולם קען דאָך זיין פשוט [איך הותר להם להדליק בפחות מכשיעור].

זיי האָבן געזען ברוח קדשם אַז ס'וועט אַריינקומען די ברכה [בשמן שבמנורה, ועל כן היו מותרין ליתן בה שמן פחות מכשיעור]. נאָר אויף דעם טאָר מען זיך דאָך נישט פאַרלאָזן, אַין סומכין על הנס [וכמו שהקשינו לעיל].

אָבער ס'שטייט דאָך, ער [החיד"א בכרכי יוסף (או"ח סימן לב)] איז דאָך אין דעם [מאריך], ער זאָגט דאָך באריכות אויף דעם **כפות תמרים** (יומא עה.), [שמצינו בגמרא (שם)] מ'האָט דאָך געזען אסאך זאכן [וואָס] מ'האָט זיך [יאָ] פאַרלאָזט [על רוח הקודש, וכגון] דער מן האָט געזאָגט [אי] בן תשעה לראשון או בן ז' לאחרון [ע"י שראו אצל מי נפלה העומר היתירה]. און נאָך אַסאך זאכן [מצינו שסמכו להלכה על ענין של רוח הקודש וכדומה, ועל זה קשה להלא אמרו (בבא מציעא נט):] תורה לא בשמים, ואי אפשר לפסוק הלכה על פי רוח הקודש].

זאָגן זיי [דעריין] אַ חילוק [כמובא בכרכי יוסף שם], אַ זאָך [התלוי רק בביורר 'המציאות'], ביי אַ "מציאות" זאָך, מעג מען זיך פאַרלאָזן [אויף רוח הקודש לברר המציאות. ורק] ביי אַן "הלכה" [לברר איך לפסוק הדין], איז תורה לא בשמים היא, טאָר מען זיך נישט פאַרלאָזן אויף נבואה און אויף רוח הקודש, אָבער ביי אַ "מציאות" [מותור לסמוך על זה]^{נא}.

פה

ובפרט דבנידון דידן היה עתיד להתגלות הדבר תיכף [וכבר ראו התחלת הברכה בתוך הכלי שרת] איבערהויפט [בנידון דידן, וואָס] ס'איז דאָך [געווען] עתיד להתגלות תיכף^{נב}, האָט מען זיך געמעגט קאָן זיין פאַרלאָזן [אויף רוח הקודש, אף לדעת הכפות תמרים דלא ס"ל כחילוק הכרכי יוסף, כי באופן זה נמצא דהרוח הקודש אינו אלא גילוי מילתא בעלמא לפי שעה עד שיתגלה הנס (דברי יואל), לאחר שכבר ראו התחלת הברכה בתוך הכלי שרת].

פו

הקדמה ליישוב קושיא ד

בנוסח ההודאה מתחילין לספר מענין נצחון המלחמה, ורק לבסוף מוזכר קצת מענין הדלקת הנרות. אבל באמת כגמרא מובא רק הנס דנרות שעל זה קבעו הו"מ, ולא על נס דנצחון המלחמה אויסערדעם, ער הייבט דאָך אָן [בנוסח על הנסים, מענין נצחון המלחמה, שעמדה מלכות יון] לְהַשְׁפִּיחֵם תּוֹרָתָךְ וּלְהַעֲבִירָם מֵעַל חֻקֵּי רְצוֹנָךְ, און נאָכדעם [ביים] אויסלאָזן, ס'לאָזט זיך אויס מיט די נרות [שהדליקו בחצרות קדישין]. [ובאמת] דאָס "נס" איז דאָך געווען [ביי] די נרות, [און] ער שמועסט דאָ גאָרנישט [להדיא] פון די נרות [מענין הנס שבו], ער שמועסט דאָך גאָר נאָר דאָ פון [די מלחמה], אינגאנצן פון די מלחמה.

פז

און דער אמת האָב איך דאָך שוין געשמועסט (בליל ג'), די גאַנצע [זכרון]נס, אויף די מלחמה האָט מען דאָך נישט געמאַכט [זכרון לנס], נאָר אויף די נרות, און ס'שטייט דאָך אין די גמרא אַזוי (שבת כא): [שהקשו מאי חנוכה, ולא הזכירו שם רק מענין הנס דנרות].

פח

וביארור הענין מה שנקבע בעיקר על הנס דנרות, כי ע"י נס זה נתחזק בה החכמים ותורה שבעל פה, כמבואר בספרים, שזה היה עיקר הישועה נאָר וואָס'זשע דען, דאָס זאָגן זיי דאָך אַלע, אַז מיט דעם איז נתחזק געוואָרן די תורה שבעל פה. דער בני יששכר רעדט אַסאך דערפון (כסלו טבת, ב, יב, ג, ד, ד, כה, כו, קג ועוד), און אפשר נאָך פריער נאָך, אין די ראשונים נאָך.

^{נא} עיין עוד בענין זה באורך בדברי רבינו ליל ג' דחנוכה תש"כ, ובדברי יואל לחנוכה אות ד.

^{נב} ועיין סברא כזו לענין מסיח לפי תומו, בש"י יו"ד סימן צח (סוף סק"ב) בשם הריב"ש (ח"א סימן תלג), ובגמרא"ש שם, דבענין שעתיד להתגלות תיכף יש לסמוך יותר.

זיי האָבן זיך פאַרלייגט אויף תורה שבעל פה.

און די טומאה איז געווען אינגאַנצן אַ טומאה דרבנן, די גמרא זאָגט דאָך (שבת סג.) אז עכו"ם האָט מען גוזר געווען זאָלן זיין כְּזָבִים לְכָל דְּבָרֵיהֶם [=שגוי יש לו דין טומאת זב], דאָס איז נאָר אַ טומאה דרבנן²². און אזוי ווי ס'איז געשען אַזאַ גרויס נס וועגן "דער" טומאה, איז נתחזק געוואָרן די תורה שבעל פה.

פט

ורק ע"י נס זה היה להם ראיה גם על נס נצחון המלחמה. וכמובאר בפרי מגדים דמנצחון מלחמה לכר אין ניכר כל כך שהיתה חוץ לדרך הטבע

עקסטערדעם, דער כח פון דעס נס פון די "נרות" [זה היה הראיה גם על נס נצחון המלחמה. ווייל] די מלחמה אַליין קאָן מען דאָך נאָך קלערן, אזוי ווי מ'קלערט, אַ מלחמה, היינט ביסט דו שטאַרקער און מאַרגן איז יענער.

ווי דער פרי מגדים זאָגט²³, איבערדעם האָט מען נישט געמאַכט [ימי חנוכה] אויף די [נצחון] מלחמה, ווייל יעדע מלחמה איז נישט קיין חוץ לדרך הטבע, ס'מאַכט זיך אַמאָל רבים [ביד מעטים], ס'געלונגט אַמאָל רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים, [שיפול] אפילו רבים ביד מעטים וגבורים ביד חלשים²⁴.

צ

איז דאָך דעס נס פון די נרות, דעס האָט געוויזן [על כח החכמים ותורה שבעל פה, ועל ידי זה] איז געשטאַרקט געוואָרן דער כח התורה, אַקעגן די פריצים [שבדור], אזוי ווי ער ברענגט דער יוסיפין (פי"ח ופ"כ), און אזוי ברענגן אַלע [ספרים הקדושים].

צא

ישוב קושיא ד

ולכן בנוסף על הנסים דחנוכה, לא די במה שסיפר ענין נצחון המלחמה, אלא צריך גם לסיים מה שעשו ישראל אחר כך בבית המקדש והדלקת הנרות, כדי להוכיח ענין הנרות שהוא עיקר הנס, דהוה עיקר הגורם לביטול גזירת ה'השכיחם תורתך שהתחיל בו

הייבט ער אָן [נְשַׁעְמָדָה מַלְכוּת יוֹן] לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרַתְךָ וּלְהַעֲבִירם מֵעַל חֻקֵּי רִצּוֹנְךָ, [וממשיך לספר] וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים עֲמַדְתָּ לָהֶם בַּעַת צָרָתָם, רַבְתָּ אֶת רִיבָם דִּנְתָּ אֶת דִּינָם, אָבַעַר דָּאָס אֱלֵךְ הָאֵט נֶאֱכָנִישַׁט גַּענוּצַט [לגמרי, לחזק התורה שבעל פה, שלא יהיה ח"ו כרצונם להשכיחם תורתך].

[ולזה הוסיף ואמר עוד] וְאַתְּרִי כֵן בָּאוּ בְּנֵיךָ וּגְו' וְטַהֲרוּ [אֶת מִקְדָּשְׁךָ], וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחִצְרוֹת קִדְשֶׁךָ, זיי האָבן געצינדן [די מנורה, ונעשה להם הנס בריבוי השמן], וְקִבְּעוּ שְׁמוֹנֶת יְמֵי חֲנוּכָּה [על זכרון נס הנרות, וואָס] די יְמֵי חֲנוּכָּה דעס האָט דערהאַלטן [אידן] אַז ס'איז נישט געוואָרן לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרַתְךָ, אַז נישט העט גיווען געבליבן דעס 'פירצות' מיט די 'העברת הדת' וואָס זיי האָבן דאָרטן אַרומגעאַרבעט.

²² ועיין בתוספות שבת (כא: ד"ה שהיה מונח), דמוכח שזה היה הטומאה של היוונים.

²³ בפרי מגדים (או"ח סימן תרע, משבצות זהב ס"ק א): במגילה הנס מפורסם וניכר לכל בלילה ההוא כמה נסים, ועיין רמ"א (סוף סעיף ב), במגילה שלא היה כלל על צד הטבע בשום ענין, משא"כ בנר חנוכה על ידי יהודית שחתכה ראש האויב, אף על פי שהכל מאתו יתברך, לא היה כל כך מפורסם לכל, ועיין סימן רי"ט טורי זהב (סק"י) נס הוא דבר הגבוה וניכר שיוצא חוץ להיקש העולם, כמו שים על נס כו' (חקת כא, ח), ולפי זה שְׁעָשָׂה נִסִּים בנר חנוכה רק על השמן לא המלחמה.

²⁴ ועיין באריכות בקנטרס על הגאולה ועל התמורה (סימן ת-י).

אָזוי ווי ער ברענגט דאָך [בספר יוסיפון] ס'איז דאָך געווען די פרייז ישראל [המתייונים] האָבן דאָך מיטגעהאַלטן מיט זיי' [היוונים], איז דאָך געוואָרן אַ שפּלות התורה, און די נרות חנוכה, דורך דעם איז דאָך [נתחזק כח התורה והחכמים] [ויעין לעיל אות גו].

צב

ולא דמי לפורים ששם לא היה הגזירה רק על הגופים, ודי לספר כמה שניצולו, אבל בחנוכה היתה עיקר הגזירה על התורה, וביטול הגזירה היה רק לאחר הנס דנרות, ולזה צריך לספר מה שבאו בניך והדליקו נרות בחצרות קדשך ביי פורים, ס'איז געווען [הגזירה] לְהַשְׁמִיד וְלַהֲרֹג, [ונעשה הנס], און שוין. מיט דעם איז נגמר געוואָרן די זאך, דאָרט איז מען נישט געגאַנגען אויף די תורה, דאָרף ער נישט דערציילן וואָס מ'האָט געטון [בני ישראל אחר כך]. אָבער דאָ אַט [בני "חנוכה"] איז דאָך עס געגאַנגען לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרָתָךְ, און אָן דעם וואָס מ'האָט דערנאָך געטון [לטַהַר המִקְדָּשׁ וּלְהַדְלִיק הַנֵּרוֹת וּלְחַזֵּק כַּח הַתּוֹרָה וְהַחֲכָמִים], האָט מען גאָרנישט אויפגעטון [בנצחון המלחמה לבד].

צג

הקדמה לישוב קושיא ז-ח (באופן ג)

על כל פנים, דעם נס פון די נרות חנוכה, האָט דערלייכט די אויגן [פון אידן], און ס'האָט [אָוועק] געשטעלט דעם כח התורה.

צד

בגמרא מבואר דמותר לעבור על מצוה כשהוא למיגדר מילתא, והוא רק להוראת שעה, ובמקום אחר אמרו דהוא רק על פי נביא וביארו התוספות טעם דצריך נביא, כדי שידע מתחילה שצליח בדבר שיהיה בזה למיגדר מילתא נו, די גמרא זאָגט דאָך (יבמות ז:) אַז למיגדר מילתא [אויף] הוראת שעה, מעג מען דאָך עובר זיין אפילו אָן איסור אויך. [דהגם] מ'טאָר נישט מְשַׁנָּה זיין אין די תורה, אָבער [אויף] הוראת שעה מעג מען יא, [ווען ס'איז] למיגדר מילתא. [און] די גמרא זאָגט (סנהדרין פט:) [אַז נאָר] אַ נביא [מותר לסמוך עליו לעבור בהוראת שעה]. פרעגט תוספות (יבמות שם, ד"ה וליגמר) פאַרוואָס דוקא אַ "נביא". ממה נפשך, אַז איך זאָג למיגדר מילתא מעג מען אַמאָל משנה זיין להוראת שעה, מעג דאָך אָן "אַנדערער" [חכם אויך].

צה

זאָגט תוספות, פאַרדעם ברויך מען האָבן אַ נביא, וואָרן אַז ס'איז נישט קיין נביא ווייסט ער נישט צי ס'וועט געלונגען [דורכצופירן מה שרוצה לתקן בהוראת שעה]. אָזוי ווי די מעשה ביי אליהו, ער האָט געהייסן שְׁחַטֵּן בְּהָר הַכֶּרְמֶל (מלכים א' יח, יט), און ער האָט געהייסן שְׁחַטֵּן דאָרטן לגבוה, [אף שהיה "קדשים בחוץ"], און ס'איז אַראָפּגעקומען [מן השמים] דאָס פייער האָט פאַרברענט [דעם קרבן]. טאָמער געלונגט [עס ווען] נישט, [ולא היה יורד האש מן השמים], העט עס נישט געווען גיווען קיין כבוד [שמים], העט עס נישט געווען גיווען קיין קידוש השם, און ס'העט נישט געווען גיווען קיין למיגדר מילתא, נאָר פאַרקערט, ס'העט נאָך גיווען געשאַדט. נאָר ווייל ס'איז געלונגען [שהיה יורד אש מן השמים ונתקדש השם, נמשך מזה שהועיל הענין למיגדר מילתא. ולידע זאת מקודם] אויף דעם מוז מען שוין האָבן אַ נביא, מ'זאָל וויסן [אַז ס'וועט געלונגען].

צו

ישוב קושיא ז-ח

והנה הנס דנר חנוכה היה עיקר ההתחזקות לכח החכמים ותורה שבעל פה, וממילא היה בו ענין "למיגדר מילתא", שהותר לעבור "בהוראת שעה" על מצות תן לה כדי מדתה, ע"פ "רוח הקודש" של הבהנים שידעו כי יצמח גם ויתחזק כח התורה על כל פנים, אַז מ'ווייסט פאַראויס, אפילו דעס וואָס מ'טאָר נישט, [אַבער אויף] הוראת שעה, מיט נבואה און מיט רוח הקודש, מעג מען [אַן איסור] אויך. ממילא איז שוין נישט, איז די גאַנצע קשיא [של הפרי חדש והתולדות על תירוצי הבית יוסף] שוין נישט קשה.

וואָרן לעולם איז דאָך אַריינגעקומען די ברכה [בתוך השמן], ס'איז דאָך געווען [לבסוף] כדי מדתה, נאָר די קשיא איז מ'האָט זיך נישט געטאָרט פאַרלאָזן [מעיקרא על הנס].

איי כ'וועל ענטפערן [כתירוים דלעיל בישוב קושיא ח, אַבער] און ס'איז אויך נישט מספיק [לגמרי].

[אמנם לפי הקדמה שהוספנו עתה אתי שפיר, ווייל] אַבער למיגדר מילתא, אַבער אַז דאָס האָט אויפגעהאַלטן [את כח התורה, וביטלה] דעם [לְהַשְׁפִּיחַם תוֹרָתָךְ], [שפיר היה מותר להם לעשות כן בהוראת שעה להדליק בפחות מכשיעור, על סמך "רוח קדשם" שתיכנס הברכה בהשמן].

צו

וכוה מוכן היטב מה שמתחילין בענין שעמדה מלכות יון לְהַשְׁפִּיחַם תוֹרָתָךְ, להודיע שהיה בנס זה חיזוק התורה, ושפיר היו יכולין להדליק בפחות מכשיעור, כיון שהיה בו למיגדר מילתא

איבערדעם הייבט מען אָן מיט דעם [שעמדה מלכות יון] לְהַשְׁפִּיחַם תוֹרָתָךְ וּלְהַעֲבִירָם מֵעַל חֻקֵּי רָצוֹנָךְ, [להשמיענו על הנס דנרות חנוכה] אַז דאָס האָט אויפגעהאַלטן דעם כח התורה [וכדלעיל אות צא-צב], [וממילא] האָט מען געמעגט [ליתן פחות מכדי מדתה]. אַן אַנדערער קען טאָקע נישט, אַן אַנדערס מאָל טאָר מען טאָקע נישט, נאָר דעמאָלטס.

צח

ישוב קושיא א (באופן ב)

וממילא אתי שפיר גם בנוסח הנרות הללו, מה שמזכירין עַל יְדֵי פְתָנִיךָ "הַקְדוּשִׁים", כי רק ע"י רוח קדשם הותר להם לעשות לעבור על מצוה בהוראת שעה, שע"י ידעו כי יצמח מזה גם, ויצליחו בהענין של למיגדר מילתא

איבערדעם זאָגט מען הנרות הללו וכו' עַל יְדֵי פְתָנִיךָ "הַקְדוּשִׁים", דאָס איז טאָקע נאָר געווען דורך זיי, דורכדעם ווייל זיי האָבן געוואוסט ["ברוח קדשם" שיצליחו למיגדר מילתא, וכעין שכתבו התוספות לענין נביא בהוראת השעה]. ווייל אַנדערש האָט עס נישט געקענט זיין דאָס גאַנצע נס, טאָקע נאָר דורך זיי.

צט

ישוב קושיא ג

הנס דנרות חנוכה, והמצוה של נר חנוכה, יש לה השפעת הקדושה לכל הדורות

יהיה איך שיהיה, דאָס איז א "נר ישראל".

דאָס האָט השפעה תמידית.

ביז משיח וועט קומען האָט דאָס א כח השפעה.

דער אייברשטער זאָל העלפן מ'זאָל זיין דבוק דערינען.

ק

ולזה מקדימין לומר ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, וקאי על כל הדורות, דבכל זמן שיש עת צרה לישראל, נמשך להם הארה וישועה מן האור של נס חנוכה, שהקב"ה יעמוד להם תמיד בעת צרתם איבערדעם שטעלט ער אַראָפּ אַן הקדמה [וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם]. ער דערציילט דאָ אַ מעשה, דער בורא כל עולמים רבתי את ריבם דנת את דינם, [מסרת] רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים. לכאורה מאי דהוה הוה, ס'איז נאָר געווען 'דעמאלטס', פון וואָנעט ווייטט מען [שזו נמשך גם לדורות]. זאָגט ער ניין, דער בורא כל עולמים, מיט דעם כח [של המשכת נס חנוכה] איז עמדת להם "בעת צרתם", 'ווען' ס'איז אַן עת צרה [לישראל נמשך להם הארה מאותה הישועה].

קא

איבערדעם זאָגט ער, דעס איז אַן עקסטערע זאך. וואָרן אויף 'דעם' [על הישועה שבימי החשמונאים] דאָרף ער דאָך נישט צו זאָגן עמדת להם בעת צרתם, ער זאָגט דאָך ווייטער [כל הענין בפרטות]. נאָר [הכוונה הוא כן] דער בורא כל עולמים איז 'עומד' לישראל [תמיד בעת צרתם], דער כח פון נר חנוכה, [ווערט נמשך] בימים ההם בזמן הזה, ס'האָט אַ השפעה די אַלע נסים, איז בלייבט דאָס אויף ווייטער, אַ השפעה תמידיות, ס'איז עמדת להם בעת צרתם, 'ווען' חלילה [ס'איז] אַן עת צרה, האָט מען דער כח פון די נרות, איז דאָס משפיע אויף ווייטער.

קב

ברכת הקודש

דער בורא כל עולמים זאָל העלפן טאקע, מ'זאָל די זכיה האָבן : דער בורא כל עולמים זאָל מאיר זיין עיני ישראל. מ'זאָל קאָנען דינען דעם באַשעפער, מיט הרחבת הדעת, מיט עינים מאירות, מיט לעכטיגע אויגן.

דער אייבירשטער זאָל העלפן מ'זאָל ניצול ווערן מכל צרה וצוקה. מ'זאָל קאָנען דבוק זיין אין דרך האמת, אין דרך התורה. ביז מ'וועל מיר במהרה זוכה זיין צו זען דעם עֲרַכְתִּי נֵר לְמִשְׁחִי, די ישועה שלימה, בהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

